

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В РИНКОВИХ УМОВАХ

1.1. Природа та причини виникнення соціальної нерівності в суспільстві

Нерівність в соціальному плані – явище, що полягає у неоднакових можливостях доступу до влади, престижу, а також до матеріальних і нематеріальних благ, і тому подібних речей, породжених розвитком цивілізації. Сьогодні поняття «соціально справедливе суспільство» (таке положення речей, коли суспільство сприймається громадянами як "природне", адекватне їх становищу, потребам, інтересам), середньостатистичний житель України поставить на противагу соціальній нерівності. Ти мене менш, проблема соціальної справедливості є більш складною та неоднозначною.

Сучасні науковці виділяють чотири підходи до категорії справедливості:

— Утилітаризм («найбільше благо для найбільшої кількості людей») – полягає в тому, що суспільний добробут базується на арифметичній сумі функцій індивідуальних корисностей, тому збільшення цієї суми завжди означає збільшення суспільного добробуту, безвідносно до того, в яких пропорціях цей приріст було розподілено;

— Егалітаризм («справедливості в розподілу талантів немає, тому на благо морально заслуговує кожен») – полягає в тлумаченні найбільш справедливого розподілу благ як такого, коли вони розподілені порівну між усіма суб'єктами. Тому додаткова одиниця добробуту біднішого члена суспільства має вищу цінність, ніж багатого. Таким чином збільшенням суспільного добробуту можна управляти виключно за допомогою інструментів перерозподілу;

— Лібералізм («враховувати інтереси меншості, бо так чи інакше кожна людина може опинитися в меншості») – суспільний добробут визначається рівнем добробуту або корисності найменш забезпеченого члена суспільства.

— Лібертаріанство («кожна людина має право на життя, свободу, та приватну власність») – являє собою повну відмову від будь-якого навмисного перерозподілу благ в суспільстві, оскільки найбільш справедливим вважається будь-який розподіл, що склався з урахуванням стартових можливостей його членів.

Звичайно, що ті чи інші умови життєдіяльності суспільства сприймалися громадянами як "природні" тільки на певному історичному відрізку часу. Сучасний етап цивілізаційного прогресу характеризується передусім зміною структури чинників розвитку, зокрема домінуванням інтелектуальних технологій та людського фактору. У визначенні стратегічних напрямів розвитку на перший план виходить концепція пріоритетної необхідності забезпечення розвитку людини в інтересах людини та її власними силами. Для цього необхідно створити рівні можливості формування освітнього, творчого, трудового і людського потенціалу та умови для його реалізації. А це означає подолання всіх виявів нерівності – регіональної, етнічної, соціальної, гендерної.

Тим не менш, говорячи про соціальну нерівність, можемо ототожнювати її з рушійною силою прогресу, що стимулює динаміку економічного розвитку. Адже саме нерівність у власності, доходах та рівні життя змушує людей аналізувати, порівнювати та робити висновки про своє власне становище. А уніфікація та егалітаризм навпаки гальмують процес розвитку.

Але за певними межами соціально-економічна нерівність починає відігравати іншу роль – паразитуюче багатство та маргінальна бідність гальмують, а то й взагалі пригнічують стимули розвитку, ведуть до деградації суспільства, виступають загрозою соціальній безпеці. Широкий та більш менш рівний доступ до суспільних благ (освіта, наука, культура) вирівнює шанси людей і тим самим прискорює розвиток суспільства. Соціально-економічна нерівність впливає на морально-політичний клімат у суспільстві та суспільно-політичну ситуацію.

Основними соціальними питаннями, які викликають стурбованість у кожному суспільстві, зокрема і в Україні, є проблема надто високої нерівності в розподілі багатства і доходів та існування бідності.

Для подальшого вивчення теми, слід визначити, що ж собою являє категорія «доходи населення». Доходи населення — це сукупність коштів і витрат у натуральному виразі для підтримання фізичного, морального, економічного й інтелектуального стану людини.

Розрізняють грошові і натуральні доходи. Формування грошових доходів здійснюється за рахунок оплати праці працівників, виплат із соціальних фондів (соціальних трансфертів), підприємницьких доходів, доходів від власності, доходів від особистого підсобного господарства та індивідуальної трудової діяльності, інших доходів (аліментів, гонорарів, благодійної допомоги тощо).

Оплата праці — це винагорода за виконану роботу, а також оплата відпусток, святкових днів та іншого невідпрацьованого часу відповідно до трудового законодавства і колективних договорів. До цієї статті доходів також відносять стимулюючі доплати і надбавки, премії і одноразові заохочувальні, виплати, компенсаційні виплати, пов'язані з режимом роботи і умовами праці, соціальні допомоги, інші одержані поточні трансферти.

До соціальних трансфертів належать пенсії, соціальна допомога, стипендії, страхові компенсації, відшкодування витрат інвалідам, відшкодування збитків репресованим громадянам.

Дохід від підприємницької діяльності являє собою винагороду підприємцю за виконання ним своїх функцій і формується за рахунок частини прибутку, що залишається у розпорядженні підприємця після виплати процентів за кредит та повністю залежить від ефективності господарювання.

Доходи населення від власності включають:

- проценти за вкладами вкладникам кредитних організацій, Держбанку України і Зовнішекономбанку;

- виплати доходу за державними та іншими цінними паперами Держбанком і кредитними організаціями;

- завчасну компенсацію за вкладом громадян;
- доходи населення від продажу нерухомості на вторинному ринку житла.

Подальший розвиток мають доходи від придбання засобів виробництва у приватну власність і ведення індивідуальної трудової діяльності.

У сучасних умовах в нашій країні виникає додаткове джерело доходів працівників, зайнятих у суспільному виробництві, це — прибуток. За рахунок чистого прибутку здійснюються такі види доходів, як доходи від інвестицій, інновацій, дивідендів, доходів монополій, соціальних виплат і пільг тощо. За останні роки питома вага оплати праці зменшилась, збільшились надходження від підприємницької діяльності, доходи від власності і надходження доходів у вигляді соціальних трансфертів.

Натуральні доходи включають продукцію особистого підсобного господарства, що використовується на особисте споживання, а також трансферти в натуральній формі. Виділяють номінальні і реальні доходи.

Номінальні доходи — це величина нарахованих виплат і натуральних видач.

Реальні доходи — це номінальні доходи, скориговані на зміни цін на товари і тарифів на послуги. Індекс споживчих цін впливає на купівельну спроможність номінальних доходів населення.

Для характеристики добробуту населення велике значення мають сукупні доходи.

Сукупний дохід охоплює всі види грошових доходів, вартість натуральних надходжень, отриманих від особистого підсобного господарства і використаних на особисте (домашнє) споживання. В сукупний дохід також входить вартість безкоштовних послуг, що отримуються за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів і фондів підприємств (послуги охорони здоров'я, освіти, дотації на житло, транспорт, харчування тощо).

У структурі джерел сукупного доходу сімей (як і особистого, і всього населення) за останні роки відбулися певні зміни. Частка доходів у вигляді оплати праці, що становить основну частину сукупного доходу сімей, має

тенденцію до зниження; збільшується питома вага доходів від особистого підсобного господарства, питома вага інших джерел також має тенденцію до зростання. Використання сукупного доходу здійснюється за такими напрямками: споживчі витрати, податки, збори, платежі, інші витрати, накопичення. За останні роки спостерігається зростання витрат на продовольчі товари, інші витрати, збільшення оплати послуг, зниження витрат на харчування, що у свою чергу, свідчить про те, що населення стає біднішим.

Варто зауважити, що фактичний рівень індивідуального добробуту й доходів у будь-якому суспільстві нерівний. Необхідно виявити основні причини нерівності в доходах.

Існує кілька основних причин нерівності в розподілі доходів населення.

1. Відмінності у здібностях і вміннях людей. Люди мають різні розумові здібності, фізичні дані, різну схильність до ризику тощо.

2. Інтенсивність праці. Люди можуть працювати різну кількість годин на день, тиждень, а якщо необхідно — і у вихідні дні.

3. Відмінності у професійних перевагах, видах занять та праці. Різні види діяльності оплачують по-різному, серед причин цього явища й різна привабливість праці, й можливі ризики захворювань чи навіть загроз для життя. Так, щоб залучити робітника на непривабливу роботу, йому слід заплатити більше, ніж за аналогічну, але привабливішу роботу. Це може бути оплата праці металурга, шахтаря в порівнянні з іншою діяльністю.

4. Відмінності в освіті і навчанні. У сучасних умовах люди з вищим рівнем освіти (магістри, кандидати наук, доктори наук, доценти, професори) можуть заробляти більше грошей і здобути більш високооплачувану роботу.

5. Інші чинники. Сюди слід віднести такі чинники, як відмінності в готовності ризикувати, нерівність у володінні власністю, нерівність у доходах, спричинена нерівністю успадкованого і набутого майна; монополія на ринку, везіння, зв'язки, нещастя, дискримінацію за статтю, віком, етнічним походженням. Найбільш негативним проявом соціальної нерівності є бідність. Бідність визначається "як неможливість у наслідок нестачі коштів

підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу”. Тобто людина внаслідок нестачі коштів не в змозі підтримувати той рівень життя, який домінує в її середовищі. Це означає, що відсутність бідності ідентифікується не тільки із забезпеченням фізичних умов життя (прийнятне житло, харчування, одяг, здоров’я), але й з можливістю жити, споживати і брати участь у суспільному житті на рівні, який відповідає найбільш поширеним якісним вимогам суспільства. Дещо інше визначення трактує бідність як неможливість підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі обґрунтованих фізіологічних, соціальних та духовних нормативів. Бідність – це страх перед майбутнім, зумовлений непевністю людини у своїх можливостях уберегти себе і своїх близьких від матеріальних нестатків. Бідність обумовлена дією комплексу взаємопов’язаних факторів, знання яких принципово важливо для розробки заходів по стабілізації та підвищенню рівня життя населення.

На сьогоднішній день використовуються два відмінних означення: абсолютна та відносна бідність.

Абсолютна бідність визначається шляхом порівняння загального доходу індивідуума чи сім’ї із загальною вартістю деякого кошика товарів та послуг що складають базові потреби у суспільстві. Люди чиї доходи менші від базових потреб перелічених у кошику живуть у абсолютній бідності.

Визначаючи відносну бідність, порівнюють загальний дохід особи чи сім’ї та структуру витрат у суспільстві в цілому. Люди із нижчим рівнем доходу, що витрачають більшу частку своїх доходів на кошик товарів та послуг порівняно із деякими пороговими значеннями, встановленими на підставі середнього в суспільстві розміру цієї частки, вважаються відносно бідними.

Спільним параметром у обох означеннях є те що дохід та відповідно рівень споживання даної особи/сім’ї є недостатніми для задоволення деяких мінімальних потреб. Конкретне визначення порогових значень як для абсолютної так і для відносної бідності залежить від країни де воно

застосовується. Наприклад в США бідність для родини (не фермерської) із більше ніж трьох чоловік визначається як рівень доходів нижчий ніж потреба на вартість найдешевшого із чотирьох продуктивних планів визначених Департаментом Сільського господарства. Причина такого вибору: Департамент Сільського господарства у дослідженні 1955 року (1955 Household Food Consumption Survey) встановив що, в середньому, сім'я із трьох чоловік витрачає третину доходу на харчування. Відштовхуючись від цих даних та визначивши дешевий дієтологічно адекватний план для такої сім'ї, легко визначити рівень доходів сім'ї що не відповідає цьому типовому для суспільства значенню. Очевидно тут маємо справу із визначенням відносної бідності. Іншим прикладом є означення бідності прийняте Європейським Союзом у 1984 році. Воно визначає, що «бідні це ті, чий ресурси (матеріальні, культурні та соціальні) є настільки обмеженими, що виключають можливість провадити мінімально прийнятний рівень життя в суспільстві тієї країни у якій вони проживають».

Щодо України, то підвалини до подальшої нерівності в соціальному плані були закладені на початку 90-х, коли зміни в країні були переведені в русло радикал-ліберального зламу соціально-економічних інститутів, неконтрольованого "розтягування" державної власності, стихійного становлення ринкових відносин та насаджування практики "дикого" капіталізму. Основною проблемою стало те, що впровадження ринкових відносин в Україні розпочалося без розробки стратегії і тактики державного регулювання соціальних процесів, а це вкрай негативно позначилося на соціальному розшаруванні та забезпеченні соціальної безпеки. В результаті ті, хто швидко відреагували на зміни в країні, спромоглися нагромадити капітал і стати власниками засобів виробництва, а це, відповідно, забезпечує владу над розподілом винагороди робітників (тих, хто засобів виробництва не має).

Класифікація факторів, що формують бідність та групи населення, які підпадають під їх дію, представлені на рис. 1.1.

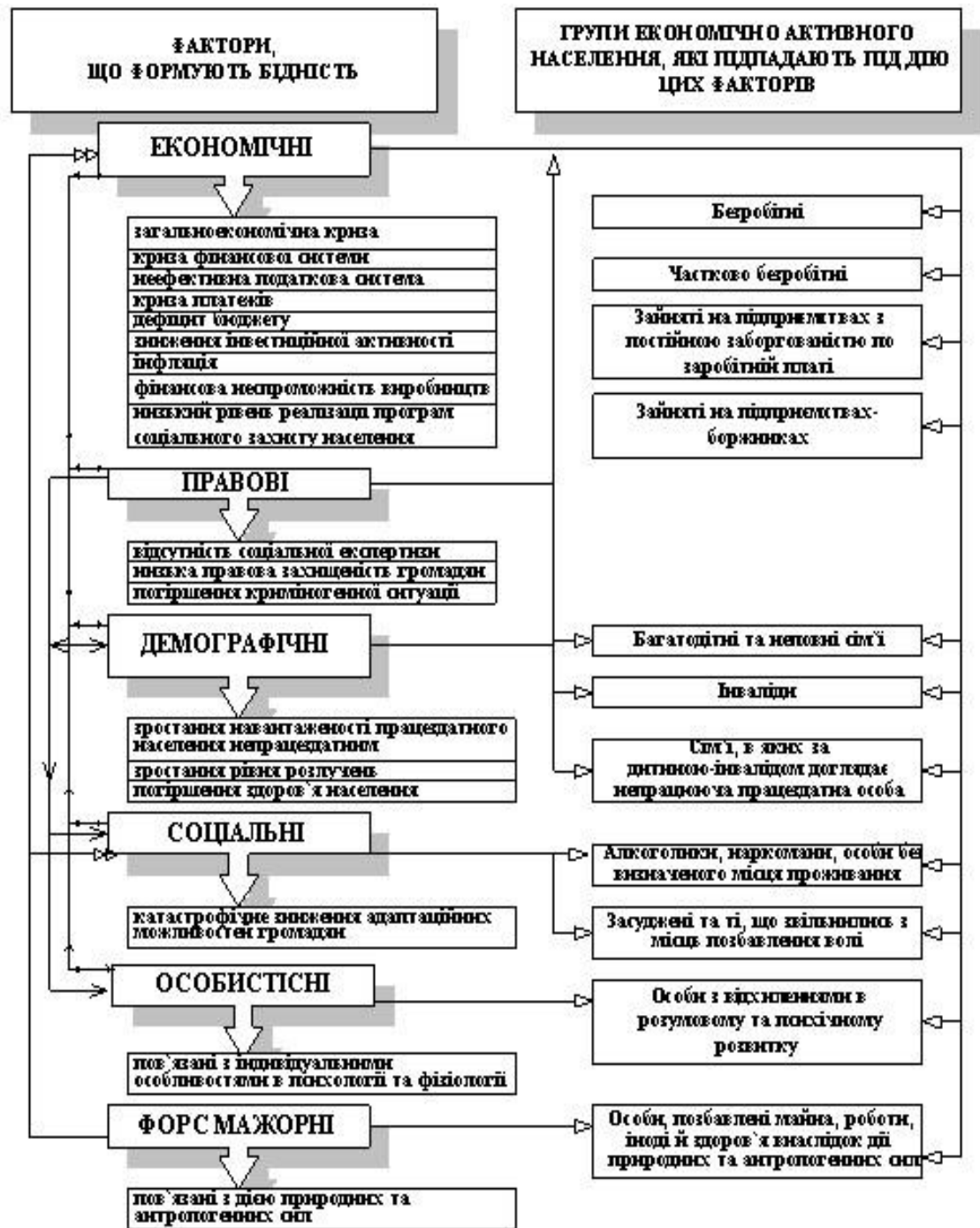

Рис. 1.1. Класифікація факторів, що формують бідність та групи населення, які підпадають під їх дію

Таким чином розвиток капіталізму та вільної конкуренції закріпив за однією частиною суспільства право на працю, оплата якої забезпечує їй мінімальне задоволення фізіологічних потреб, а за іншою – власність на засоби виробництва та забезпечене життя.

На державу покладено функцію зниження негативних проявів соціальної нерівності шляхом фінансування соціальної сфери. Механізм державного фінансування соціальної сфери можна охарактеризувати в такій послідовності:

1. Визначення методів, форм та формул розподілу ресурсів;
2. Розподіл відповідальності між загальнодержавним і місцевим бюджетами фінансування;
3. Визначення прав суб'єктів на розпорядження фінансовими ресурсами;
4. Визначення форм відповідальності суб'єктів за результати своєї діяльності.

Заходи щодо збільшення ефективного та раціонального використання бюджетних коштів на соціальний захист можна умовно поділити на дві великі групи: розвиток ринку праці та підвищення рівня доходів населення, а також підвищення ефективності соціального захисту громадян. Для цього з відповідного бюджету здійснюються видатки.

Видатки місцевих бюджетів — це економічні відносини, які виникають у зв'язку з фінансуванням власних і делегованих повноважень місцевих органів влади.

З метою збереження соціальних гарантій населенню з місцевого бюджету здійснюються такі видатки:

- виплата державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, сім'ям з дітьми, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам;
- надання пільг та субсидій населенню;
- утримання установ соціального захисту та соціального забезпечення;
- соціальні програми у галузі сім'ї, дітей, молоді та заходи з виконання державної політики щодо міжнаціональних відносин, міграції та забезпечення прав національних меншин;
- виконання інших делегованих повноважень;
- додаткові заходи соціального захисту окремих категорій громадян.

Усі ці видатки ми можемо поділити на поточні видатки (фінансування мережі закладів, установ, підприємств, організацій та органів, які діють на початок бюджетного року; фінансування заходів із соціального захисту населення, фінансування бюджетних програм, тощо) та капітальні видатки (фінансування інвестиційної та інноваційної діяльності, фінансування капітальних вкладень виробничого і невиробничого призначення, структурної перебудови як комунального, так і народного господарства. Сюди відносяться також субвенції та інші видатки, пов'язані з розширеним відтворенням). Видатки місцевих бюджетів включають бюджетні призначення, встановлені рішенням про місцевий бюджет, на конкретні цілі, пов'язані з реалізацією програм за переліком, визначеним Бюджетним кодексом.

Управління соціальною нерівністю – це сукупність дій спрямованих на формування, розподіл й ефективне використання фінансових ресурсів у соціальній сфері задля зменшення негативних проявів соціальної нерівності.

1.2. Концептуальні засади бюджетної політики України у кризовий період

Кризові умови особливо яскраво проявились у країнах із ринковими економіками, що формуються. Криза виявляє недостатність ліквідності, фінансових ресурсів та високий рівень залежності від зовнішніх позик [15, с. 4]. При всій багатогранності кризових явищ, під час їх перебігу виникають певні спільні процеси. Однак спільність механізму виникнення та розвитку кризи часто маскується специфічними причинами її «запуску» (рис. 1.2).

До таких ознак належать: уповільнення економічного зростання, збільшення державних видатків із зростанням дефіциту бюджету, зростання волатильності на грошово-кредитному та фінансовому ринках, підвищення рівня безробіття (нині часто у прихованій формі), збільшення кількості спекулятивних операцій та зростання обсягу «мільних бульбашок» на окремих ринках. У той же час в економіці циркулює значна грошова маса, накопичена

на стадіях економічного зростання та стабільного функціонування, що за умов уповільнення товарообігу визначає зростання невизначеності економічних процесів. Ще однією ознакою наближення кризи є розбалансованість.

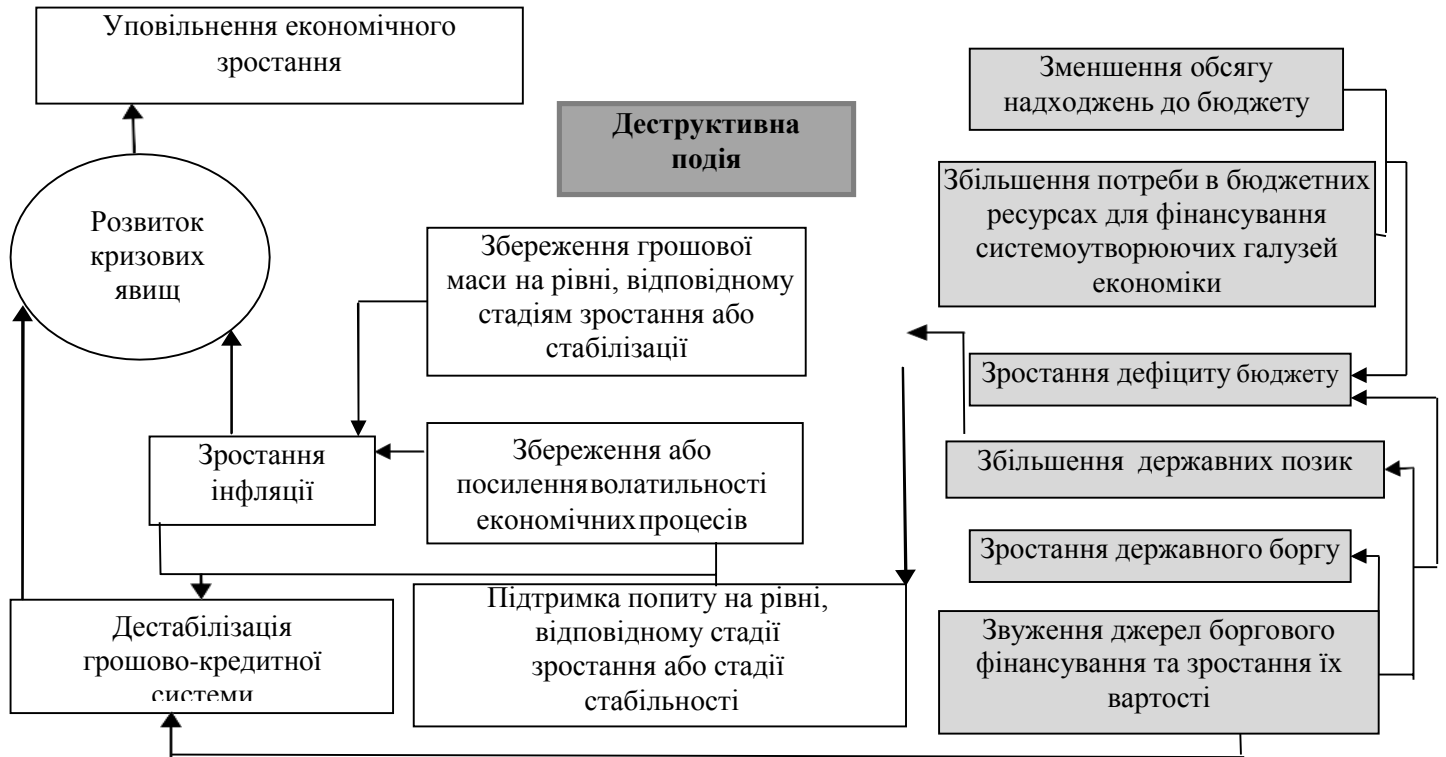

Рис. 1.2. Механізм впливу кризових явищ на бюджетні процеси

Розвиток кризи, як правило, обумовлений загальними економічними закономірностями, циклічністю економічного розвитку. Певні ознаки наближення кризи можуть спостерігатися протягом тривалого часу.

Бюджетна політика держави у кризовий період визначається її особливостями під час економічного зростання й економічної стабільності та може призвести до двох варіантів розвитку кризи – «жорсткої» або «м'якої» посадки національної економіки. Між інструментами та спрямованістю бюджетної політики держави і майбутніми траєкторіями посадки економіки існує залежність (табл. 1.1). Аналіз інструментів бюджетної політики, які використовувалися у 2000-2020 рр., дозволяє констатувати її непослідовність стосовно визначення траєкторії посадки національної економіки.

Таблиця 1.1

Характерні риси бюджетної політики держави, що сприяють траєкторіям
посадки економіки

Стадія економічного циклу	Траєкторія посадки економіки	
	«жорстка»	«м'яка»
Зростання	Бездефіцитність або безпечна (до 3% ВВП) дефіцитність бюджету, активне сальдо платіжного балансу, державна підтримка експансії капіталу, обмеження фіскального тиску	Профіцитність державного бюджету, стримування експансії капіталу, накопичення валютних резервів, сталий фіскальний тиск
Стабільність	Незбалансованість державного бюджету, що компенсується за рахунок зовнішніх позик, зростання видатків на соціальний захист	Збалансованість державних фінансів, бездефіцитність державного бюджету, обмеження державних видатків
Падіння	Обмеження фіскального тиску визначає зростання відсоткових ставок, сприяє зростанню грошової маси і нестабільності грошової одиниці, значна дефіцитність бюджету супроводжується стрімким зростанням державного боргу	Обмеження фіскального тиску незначною мірою перерозподіляє грошову масу у споживання, дефіцит бюджету компенсується за рахунок накопичених резервів, зростання державного боргу є некритичним
Стагнація	Попередження виникнення фінансових шоків, витрати на утримання державного боргу мінімізуються в короткостроковій перспективі	Збереження сталого фіскального режиму чи його пом'якшення, зростання інвестиційних витрат держави, стимулювання внутрішнього попиту, витрати на утримання державного боргу мінімізуються у середньо- та довгостроковій перспективі

Так, протягом 2000-2003 рр. на стадії зростання, яке тільки незначною мірою компенсувало падіння попереднього десятиліття, було досягнуто найкращі історичні показники дефіциту бюджету України, зменшився державний борг [43, с. 44]. У цей же період було впорядковано державний борг, скоротилися витрати на його обслуговування. Наступні періоди характеризувалися зміною характерних рис бюджетної політики на властиві траєкторії «жорсткої посадки». Така зміна, незважаючи на певне економічне поживлення, була передчасною. Зросли видатки на соціальну сферу та

державне управління; збільшення видатків на економічний розвиток не мало стратегічного характеру. Відповідне збільшення дефіциту бюджету (який не перевищував рекомендованого рівня 3%) також сприяло втраті фінансової стабільності. У такій ситуації «чорний лебідь» 2008 р. призвів до низхідної тенденції економічного розвитку на тлі дестабілізації як фінансового ринку, так і державних фінансів. У період падіння пом'якшення фіскального тиску, визначене прийняттям нового Податкового кодексу 2010 р., сприяло збереженню надлишкової грошової маси. Остаточний вибір траєкторії «жорсткої» посадки національної економіки визначила монетарна політика уряду, який значну частку ресурсів резервного характеру спрямував на підтримку штучної стабільності національної грошової одиниці та рефінансування фінансово-кредитних установ. Наступним «чорним лебедем», що поглибив кризу в Україні, стали події 2014 р., коли було втрачено вагому частку ВВП та різко збільшено державні видатки на забезпечення національної безпеки й оборону. Саме у період 2014-2020 рр. «увімкнулися» зворотні зв'язки між депресивними економічними та бюджетними процесами, збільшення дефіциту бюджету поглибилося стрімким зростанням державного боргу, властивим «жорсткій посадці» економіки. У 2017 р. уряд відзначив ознаки економічного поживлення, на тлі яких знову почали застосовуватись інструменти дискреційної бюджетної політики.

Основою розвитку бюджетної стратегії є розвиток системи стратегічних пріоритетів, які мають базуватися на [64, с. 23]:

- стимулюванні розвитку національного капіталу, сприянні його зростанню та концентрації;
- стабілізації фінансово-кредитної сфери, сприянні розвитку фінансування активності бізнесу;
- запровадженні довго- та середньострокового бюджетного планування;
- удосконаленні організації ринку енергоносіїв.

Бюджетна тактика має поточний характер і спрямована на досягнення короткотривалих цілей, удосконалення окремих компонентів бюджетного

механізму, забезпечення поточного фінансування виконання державних завдань тощо.

Висновки щодо наявності та масштабів соціальної нерівності, в Україні роблять, зазвичай, на основі оцінки основних тенденцій та структурних зрушень такого елемента матеріального добробуту, як доходи. По-перше диференціація доходів є дійсно вагомим показником прояву процесу розшарування населення. По-друге, це є найлегший спосіб виміру, так як в Україні аналіз якісних показників не дуже розповсюджений.

Категорія доходів населення відображає економічні зв'язки між членами суспільства з приводу споживання виробленого продукту за рахунок їх трудової активності, використання власності, яка знаходиться в їх розпорядженні, та соціальних трансфертів. Саме тому здійснити соціально-економічну переорієнтацію економіки без вирішення проблеми нерівномірності доходів населення неможливо, адже основні важелі, через які можна активізувати трудовий потенціал країни, знаходиться саме в цій площині, без чого не можна здійснити вихід на необхідні темпи зростання.

Більшість жителів України вважає, що досягти фінансового благополуччя можна або маючи вроджені здібності або зв'язки з потрібними людьми. Якщо подібні настрої і далі будуть панувати в Україні, то, боюся, ситуація залишиться незмінною надовго. До середнього класу (за стандартами розвинених країн) в Україні можна віднести 10-12 % населення, ще 1-2 % є багатими та надбагатими. Всіх інших, а це понад 85 %, можна вважати тією чи іншою мірою бідними. У розвинених країнах структура суспільства зовсім інша: близько 5 % населення є багатими, 80 % – середній клас, 15 % – належать до категорії бідних. В таблиці 1.2 наведено систему показників, що безпосередньо відображають ефективність функціонування місцевих органів влади у сфері зниження негативних наслідків соціальної нерівності.

Таблиця 1.2

Система показників для дослідження явища соціальної нерівності

Показник	Од. виміру	Формула	Економічна інтерпретація
Абсолютні показники			
Податкові надходження	ПН	тис.грн	Характеризує загальний обсяг податкових надходжень до місцевого бюджету
Неподаткові надходження	НН	тис.грн	Характеризує загальний обсяг неподаткових надходжень, які надходять до місцевого бюджету
Доходи від операцій з капіталом	Дох. від опер. кап.	тис.грн	Характеризує обсяг отриманих доходів, які утворилися внаслідок проведення операцій з капіталом і зараховуються до місцевого бюджету
Офіційні трансферти	Оф.т р.	тис.грн	Характеризує загальний обсяг коштів, одержані від інших органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.
Обсяг ВРП, який виробляється в регіоні	ВРП	тис.грн	Характеризує вироблений обсяг ВРП
Чисельність населення регіону	Чнас.	чол.	Характеризує наявну кількість мешканців
Загальний обсяг доходів бюджету	Дох.	тис.грн	Характеризує загальний обсяг надходжень до місцевого бюджету
Відносні показники			
Обсяг доходів, що припадає на 1 мешканця	грн.	Обсяг доходів, що припадає на 1 мешканця = $\sum \text{Дох.} / \text{Чнас.}$ $\sum \text{Дох.}$ – загальні доходи відповідної АТО Чнас. - чисельність населення відповідної АТО	Показує обсяг доходів, що припадає на 1 мешканця відповідної АТО
Обсяг трансфертів, що в середньому припадає на 1 мешканця	грн.	Обсяг трансфертів, що в середньому припадає на 1 мешканця = $\sum \text{транс.} / \text{Кнас}$ $\sum \text{транс.}$ - сума офіційних трансфертів відповідної АТО Кнас – кількість населення відповідної АТО	Показує обсяг трансфертів, що припадає на 1 мешканця.
Ефективність сплати місцевих податків та зборів	грн.	Ефективність сплати місцевих податків і зборів = Q_{mpz} / K Q_{mpz} - сума місцевих податків і зборів K - Кількість платників місцевих податків	Ефективність сплати місцевих податків і зборів дозволяє визначити суму податкових платежів, що в середньому припадає на одного платника податків
Індекс ефективності	грн.	Індекс ефективності = $I_{под}/I_K$ $I_{под}$ – індекс суми податкових надходжень I_K – індекс кількості платників податків	Індекс ефективності сплати місцевих податків і зборів (сума податків, що в середньому припадає на одного платника)
Ефективність бюджетних видатків на 1 особу	грн.	Ефективність бюджетних видатків на 1 особу = v / Q_i v – обсяг бюджетних видатків Q_i – чисельність мешканців	Визначає обсяг бюджетних коштів в розрахунку на одну особу

Продовження таблиці 1.2

Показник	Од. виміру	Формула	Економічна інтерпретація
Показник ВРП на душу населення	грн.	Показник ВРП на душу населення = ВРП/Чисельність населення регіону	Показує частку валового регіонального продукту на одного жителя
Житловий фонд в середньому на одного жителя	м ²	Житловий фонд в середньому на одного жителя = Житловий фонд/Чисельність населення регіону	Показує площу житлового фонду, що припадає на одного жителя
Частка сімей та однаків, що одержали житло у загальній сумі сімей та однаків, що перебували на квартирному обліку	%	Частка сімей та однаків, що одержали житло у загальній сумі сімей та однаків, що перебували на квартирному обліку = Чисельність сімей та однаків, що одержали житло/ Чисельність сімей та однаків, що перебувають на квартирному обліку * 100%	Показує частку сімей та однаків, що одержали житло у загальній сумі сімей та однаків, що перебували на квартирному обліку
Рівень безробіття	%	Рівень безробіття = чисельність безробітних, які зареєстровані в державній службі зайнятості / чисельність працездатного населення працездатного віку.	Показує частку безробітних в загальній чисельності ЕАН
Коефіцієнт обороту робочої сили: • по прийому • по звільненню	% %	Коефіцієнт обороту робочої сили по прийому (звільненню) = Чисельність прийнятих на роботу (звільнених) / середньооблікова кількість штатних працівників * 10%	Показує плинність робочої сили
Рівень фінансового забезпечення регіону	тис. грн.	Рівень фінансового забезпечення регіону = Д – ВП _{мін} Д – Доходи бюджету, ВП _{мін} - мінімальні планові видатки	Показує рівень фінансового забезпечення регіону
Децильний коефіцієнт диференціації доходів населення	рази	Децильний коефіцієнт диференціації доходів населення = мінімальний рівень доходів серед 10% найбільш забезпеченого населення /максимальний рівень доходів серед 10% найменш забезпеченого населення.	співвідношення мінімального рівня доходів серед 10% найбільш забезпеченого населення до максимального рівня доходів серед 10% найменш забезпеченого населення;
Децильний коефіцієнт фондів	рази	Децильний коефіцієнт фондів = сумарні доходи 10% найбільш забезпеченого населення / 10% найменш забезпеченого населення.	співвідношення сумарних доходів 10% найбільш забезпеченого населення до сумарних доходів серед 10% найменш забезпеченого населення
Індекс Джинні	-	$G = 1 - 2 \sum_{i=1}^n P_i \text{cum} Y_i + \sum_{i=1}^n P_i Y_i$ де P _i — частка населення і-ї групи в загальній чисельності населення; Y _i — частка доходів (витрат) і-ї групи населення; cum Y _i — кумулятивна частка доходу (витрат); n — кількість груп населення;	Показує міру нерівності доходів домогосподарств деякої країни чи регіону

Першочерговим завданням у вітчизняній системі соціального захисту є реформування оплати праці та вдосконалення політики доходів, спрямованих на розширення спектру джерел формування добробуту населення (прогресивна шкала оподаткування всіх доходів, самозайнятість, бізнес, власність, заощадження), а також обмеження диференціації за доходами (податок на нерухомість, предмети розкоші тощо) для зменшення рівня майнового розшарування громадян. Реформування оплати праці передбачає повномасштабне впровадження Єдиної тарифної сітки як умови зростання оплати праці, обґрунтоване підвищення мінімальної заробітної плати та забезпечення її випереджального зростання щодо інших мінімальних соціальних гарантій, зменшення співвідношення між мінімальною та середньою заробітною платою, удосконалення системи оплати праці у бюджетній сфері з метою підвищення престижності праці.

Для економічно активного населення також актуальною залишається державна політика щодо формування цивілізованих соціально-трудова відносин (забезпечення перманентного збільшення обсягів інвестицій в людський капітал; підвищення уваги до безпеки та охорони праці; подолання дисбалансу попиту та пропозиції робочої сили, стимулювання розвитку нових якісних робочих місць згідно з потребами конкретного регіону; посилення мотивації роботодавців до забезпечення легальної зайнятості та детінізації).

Ефективним вбачається перетворення системи соціального страхування з компонента податкової, розподільчої системи, яка виконує невластиві їй функції надання соціальної допомоги, у надійний засіб економічного та соціального регулювання; зниження масштабів зовнішньої трудової міграції і водночас вирішення питання легального працевлаштування мігрантів за кордоном та заохочування їх до добровільної сплати страхових внесків.

Зростанню рівня життя більшості населення, зниженню масштабів і глибини бідності сприятимуть заходи щодо приведення національних соціальних стандартів (заробітної плати, пенсій, соціального страхування, соціальної допомоги, соціальних виплат) у відповідність до міжнародних норм і

стандартів, у тому числі Європейської соціальної хартії, а також досягнення в цілому однакового рівня життя населення у кожному регіоні країни. Потребує перегляду методика розрахунку розміру прожиткового мінімуму та показників бідності з урахуванням регіональних особливостей рівня та глибини бідності; вдосконалення методики розрахунку межі бідності окремо для великих і малих міст та сільської місцевості, оскільки має місце значна диференціація витрат населення тощо.

1.3. Сутність бюджетного забезпечення соціального захисту населення

Система соціального захисту включає три суб'єкти: державу, юридичні особи і громадяни. Частина заходів держави у сфері соціального захисту населення стосується усіх членів суспільства, а решта адресована окремим соціальним групам. Перша група заходів стосується забезпечення можливості для кожної особи застосування своїх здібностей і отримання доходу, визначення офіційного прожиткового мінімуму, захисту інтересів споживачів, індексації доходів. Друга група заходів соціального захисту стосується окремих груп населення, зокрема безробітних, пенсіонерів, інвалідів, ветеранів праці та військової служби, сімей з дітьми, дітей-сиріт, вимушених переселенців та біженців, що зазнали впливу різного роду катастроф, стихійних лих.

Право громадян на соціальний захист передбачає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також через старість та в інших випадках, передбачених законом, закріплено у статті 46 Конституції України. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних та приватних закладів по догляду за непрацездатними. При цьому пенсії та інші види соціальних виплат,

допомог, що є основним джерелом існування людей, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [1].

У науковій літературі найбільш поширеними вважаються наступні визначення поняття «соціальний захист».

«Соціальний захист населення – державна підтримка певних категорій населення, які можуть

знавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установлення соціальних стандартів» [2, с. 23].

«Під системою соціального захисту сьогодні розуміється сукупність законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, соціальних інститутів та установ, що забезпечують їх реалізацію та створюють умови для підтримки життєзабезпечення і діяльного існування різних соціальних верств і груп населення, передусім соціально вразливих» [3, с. 45].

«Соціальний захист – це система державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України» [4].

Ці визначення відображають підходи різних авторів до сутності даного поняття, а об'єднує їх те, що під соціальним захистом розуміється лише той обсяг соціальних гарантій, що безпосередньо надається державою.

Соціальний захист населення здійснюється шляхом його бюджетного забезпечення. Бюджетне забезпечення як окреме поняття є мало дослідженим у науковій літературі.

Бюджетне забезпечення є поняттям більш вузьким по відношенню до фінансового забезпечення, адже при збереженні суті ключового слова забезпечення, яке передбачає визначення форм, методів та джерел покриття діяльності чи функціонування будь-якого господарюючого суб'єкта або держави [5, с. 237], то бюджетне забезпечення чітко вказує на джерело забезпечення – кошти державного і місцевих бюджетів.

Таким чином, на нашу думку, поняття бюджетне забезпечення слід розглядати як за економічним, так і за матеріальним змістом. Так, за економічним змістом бюджетне забезпечення відображає сукупність економічних відносин, які виникають між державою, з однієї сторони, та юридичними і фізичними особами з іншої, пов'язаних із забезпеченням необхідними фінансовими ресурсами за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів діяльності пов'язаної із виконанням функцій держави, органів місцевого самоврядування та ефективного використання бюджетних коштів.

Дане визначення розкриває сутність бюджетного забезпечення враховуючи при цьому суб'єктів фінансових відносин, основне призначення і кінцеву мету цього процесу.

За матеріальним змістом бюджетне забезпечення – це процес формування і використання коштів централізованого фонду держави шляхом визначення форм, методів, а також інструментів, які використовуються з метою задоволення суспільних потреб (рис. 1.4).

Бюджетне забезпечення соціального захисту населення здійснюється шляхом бюджетного фінансування видаткової частини державного і місцевих бюджетів шляхом реалізації програм соціального захисту населення.

Реалізація загальнодержавних програм соціального захисту населення здійснюється за рахунок видатків державного бюджету шляхом:

- передбачення видатків на соціальний захист безпосередньо в державному бюджеті;
- врахування відповідного обсягу коштів на соціальний захист при розрахунку обсягів міжбюджетних трансфертів з наступною передачею дотацій

та субвенцій місцевим бюджетам.

Рис. 1.4. Структура бюджетного забезпечення соціального захисту населення

Динаміка бюджетного фінансування соціального захисту населення у 2016-2019 рр. за рахунок коштів державного бюджету зображена у таблиці 1.3. Динаміка видатків державного бюджету у період 2016-2019 рр. вказує на тенденцію щодо поступово їх зростання з 333,45 млрд. грн. до 430,21 млрд. грн. на 96,76 млрд. грн.

Однією із статей видатків державного бюджету є видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення населення. Аналізуючи бюджетне фінансування соціального захисту населення у 2016-2019 рр., спостерігаємо зростання його обсягу на 17,01 млрд. грн. (з 63,54 млрд. грн. до 80,55 млрд. грн.). Слід відмітити, що у період 2016-2018 рр. відбувалося зростання обсягу фінансування соціального захисту до рівня 88,55 млрд. грн., що свідчить про зростання пріоритетності соціальних видатків державного бюджету з метою поліпшення матеріального становища населення, вирішення основних соціальних проблем та підтверджує тезу про соціальну спрямованість бюджетної політики держави. Вже у наступному 2019 р. видатки державного бюджету на дану статтю скоротилися на 8 млрд. грн., що обумовлено

політичними подіями в Україні на протязі останнього року, а саме: анексія АР Крим та військові дії в окремих районах Донецької і Луганської областей. Відтак, фінансування соціального захисту населення на цих територіях не проводиться.

За період 2016-2019 рр. питома вага видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення у ВВП коливалася в межах від 2,14 % (у 2019 р.) до 6,08 % (у 2018 р.). Динаміка цього показника за аналізований період вказує на його зменшення на 0,43 відсоткових пункти.

Питома вага видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення у структурі видатків державного бюджету становить від 18,75 % до 21,95 % і має тенденцію до скорочення, що пов'язано із «замороженням» на відповідному рівні соціальних гарантій і допомог в умовах глибокої економічної стагнації.

Дослідження складу і структури видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення дає підстави констатувати, що у 2016-2019 рр. серед зазначеної групи видатків переважали видатки на соціальний захист пенсіонерів – частка зазначеного виду видатків становила від 91,78 % до 94,11 %, зростання відбулося на 2,33 відсоткових пункти.

Другим за значенням показником у структурі видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення є видатки на соціальний захист інших категорій населення, питома вага якого становить за різними роками в період 2016-2019 рр. від 2,99 % до 9,54 %. За аналізований період частка видатків державного бюджету на соціальний захист інших категорій населення зріс на 0,91 відсотковий пункт. До групи соціального захисту інших категорій населення відносять інші програми в галузі соціального захисту та соціального забезпечення, що забезпечують виконання загальнодержавних функцій, згідно з переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Таблиця 1.3

Динаміка видатків Державного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2016-2019 рр.

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Зростання (зменшення)
Видатки державного бюджету, всього, в тому числі:	333,45	395,62	403,45	430,21	96,76
Видатки державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення, з них видатки на:	63,54	75,25	88,55	80,55	17,01
	100,0	100,0	100,0	100,0	-
- частка у видатках на соціальний захист і соціальне забезпечення, %	91,78	85,70	93,99	94,11	2,33
Соціальний захист ветеранів війни і праці	0,56	0,83	0,90	0,82	0,26
- частка у видатках на соціальний захист і соціальне забезпечення, %	0,88	1,10	1,01	1,02	0,14
Соціальний захист сім'ї, дітей і молоді	0,32	0,03	0,03	0,026	-0,27
- частка у видатках на соціальний захист і соціальне забезпечення, %	0,50	0,04	0,03	0,02	0,48
Соціальний захист безробітних	0,02	0,39	0,25	0,055	0,035
- частка у видатках на соціальний захист і соціальне забезпечення, %	0,03	0,52	0,28	0,06	0,03
Допомога у вирішенні житлового питання	0,73	1,14	0,50	0,45	-0,28
- частка у видатках на соціальний захист і соціальне забезпечення, %	1,15	1,51	0,56	0,55	-0,60
Соціальний захист інших категорій населення	2,55	7,18	2,65	2,50	-0,05
- частка у видатках на соціальний захист і соціальне забезпечення, %	4,01	9,54	2,99	3,10	0,91
Фундаментальні та прикладні дослідження та розробки у сфері соціального захисту	0,018	0,02	0,02	0,019	-0,001
- частка у видатках на соціальний захист і соціальне забезпечення, %	0,015	0,026	0,02	0,01	-
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,28	0,05	0,02	0,02	-0,26
- частка у видатках на соціальний захист і соціальне забезпечення, %	0,44	0,07	0,02	0,01	-0,39
Питома вага видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення у структурі видатків державного бюджету загалом, %	19,05	19,02	21,95	18,72	-0,33
Частка видатків державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення у ВВП, %	5,57	5,34	6,08	5,14	-0,43

Слід зазначити, що у складі видатків державного бюджету на соціальний захист видатки на соціальний захист пенсіонерів та інших категорій населення займає 97,21 %, а усі інші видатки у групі соціального захисту займають лише 2,79 %.

Із розвитком інституту місцевого самоврядування, відповідно до демократичних принципів, затверджених у Європейській хартії місцевого самоврядування, виконання соціальних зобов'язань має покладатися на органи влади, що найбільш близькі до громадян. Соціальний захист залишається в Україні пріоритетним напрямком фінансування упродовж останніх років, коли переважна частина видатків соціального спрямування передана для фінансового забезпечення до місцевих бюджетів.

Таким чином, видатки місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення – це делеговані повноваження органів місцевого самоврядування. Проведемо аналіз динаміки видатків місцевих бюджетів за функцією «соціальний захист і соціальне забезпечення» у 2016-2019 рр. (табл. 1.4). У динаміці 2016-2019 рр. видатки місцевих бюджетів України зросли з 180,98 млрд. грн. до 225,62 млрд. грн., зростання відбулося на 44,64 млрд. грн. Видатки місцевих бюджетів зростали за усіма аналізованими роками окрім 2018 р., коли цей показник скоротився на 2,73 млрд. грн. (з 222,57 млрд. грн. у 2017 р. до 219,84 млрд. грн. у 2018 р.). У структурі видатків місцевих бюджетів видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення склали від 22,48 % до 25,70 % за різними роками і характеризуються поступовим зростанням у 2019 р. проти 2016 р. на 2,31 відсотковий пункт.

Динаміка абсолютних показників видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення характеризується поступово зростаючими показниками з 41,89 млрд. грн. у 2016 р. до 57,44 млрд. грн. у 2019 р., зростання становило 15,55 млрд. грн. Слід зауважити, що в останні роки роль місцевих бюджетів у фінансуванні соціального захисту та соціального забезпечення зросла, про що свідчить зростання частки видатків місцевих бюджетів у структурі видатків зведеного бюджету на цю функцію з 39,74 % до 41,62 %, або на 1,88 відсоткових пункти.

У складі видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення більше 63 % у 2019 р. припадає на соціальний захист сім'ї, дітей і молоді. Динаміка абсолютних показників цих видатків у період 2016-2019 рр.

зросла на 11,84 млрд. грн. (з 24,53 млрд. грн. до 36,37 млрд. грн.). Зазначені видатки були спрямовані на:

- виплату допомог у зв'язку з вагітністю і пологами, на догляд за дитиною до 3 років, при народженні дитини, на дітей одиноким матерям, тимчасових державних допомог дітям, державних соціальних допомог малозабезпеченим сім'ям;
- утримання закладів, які надають соціальні послуги дітям, котрі опинилися у складних життєвих обставинах, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та інші програми соціального захисту.

Таблиця 1.4

Динаміка видатків місцевих бюджетів України на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2016-2019 рр.

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	зростання (зменшення)
Видатки місцевих бюджетів, всього, в тому числі:	180,98	222,57	219,84	225,62	44,64
Видатки місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення, з них видатки на:	41,89	50,05	56,51	57,44	15,55
	100,0	100,0	100,0	100,0	-
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	4,45	5,51	6,76	7,14	2,69
- частка у видатках на соціальний захист і соціальне забезпечення, %	10,64	11,01	11,96	12,43	1,79
Соціальний захист пенсіонерів	3,33	3,78	4,03	3,99	0,66
- частка у видатках на соціальний захист і соціальне забезпечення, %	7,96	7,56	7,13	6,94	-1,02
Соціальний захист ветеранів війни і праці	4,11	4,43	3,98	3,86	-0,25
- частка у видатках на соціальний захист і соціальне забезпечення, %	9,81	8,86	7,05	6,72	-3,09
Соціальний захист сім'ї, дітей і молоді	24,53	29,84	35,67	36,37	11,84
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,59	0,87	0,80	0,87	0,28
- частка у видатках на соціальний захист і соціальне забезпечення, %	1,41	1,74	1,42	1,51	0,10
Питома вага видатків місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення у структурі видатків місцевих бюджетів загалом, %	23,14	22,48	25,70	25,45	2,31
Питома вага видатків місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення у структурі видатків зведеного бюджету за цією функцією, %	39,74	39,94	38,96	41,62	1,88
Частка видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення у ВВП, %	3,67	3,55	3,88	3,67	-

Друге місце за обсягом бюджетного фінансування соціального захисту населення за рахунок коштів місцевих бюджетів займає соціальний захист на випадок непрацевдатності. Його частка у структурі видатків за даною функцією впродовж 2016-2019 рр. характеризується зростанням з 10,64 % до 12,43 %. Динаміка абсолютних значень видатків місцевих бюджетів на соціальний захист на випадок непрацевдатності вказує на зростання з 4,45 млрд. грн. до 7,14 млрд. грн., або на 2,69 млрд. грн.

Відмітимо, що серед видатків місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення лише фінансування соціального захисту сім'ї, дітей і молоді та соціального захисту на випадок непрацевдатності становлять 75,75 % усіх видатків. Усі інші складові соціального захисту населення становлять 24,25 %. Разом з тим, такі видатки як соціальний захист безробітних та фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту населення взагалі не фінансуються з місцевих бюджетів, це прерогатива виключно державного бюджету.

Водночас зауважимо, що перманентне зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів може викликати у населення споживацькі настрої, та не спонукати їх до забезпечення якісного рівня життя за рахунок власної праці. Зазначене підтверджує у своїй праці О.Б. Снісаренко: «... упродовж тривалого часу головний акцент робиться на підвищення соціальних трансфертів ... що неминуче руйнує мотивацію активної поведінки на ринку праці. Через це соціальні трансферти називають непродуктивними видатками» [7].

Збільшення обсягів видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення виявляється невиправданим, бо це призводить до важких негативних наслідків для населення у майбутньому, а саме до формування сталої залежності від матеріальної державної допомоги. Йдучи шляхом зростання видатків на соціальний захист ми отримаємо більше негативних, ніж позитивних результатів, окрім того, позитивні зміни від збільшення соціальної допомоги матимуть лише тимчасовий характер, а негативні – довгостроковий.

Як результат, незважаючи на зростання обсягів та темпів видатків, що спрямовуються як із Державного, так і з місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення, позитивних змін у якості життя більшої частини населення держави не спостерігається. Система соціальної допомоги населенню не відповідає потребам сьогодення. Це, в першу чергу, пов'язано з розпорощуванням коштів на виплату допомоги окремим групам населення без якісного урахування їх доходів, реального соціального стану та ін. [8, с. 13].

Бюджетне фінансування соціального захисту населення в Україні не позбавлене істотних недоліків, а тому в даному контексті на нашу думку необхідно здійснити ряд заходів, а саме:

- бюджетне фінансування соціального захисту населення повинно здійснюватись не хаотично, а відповідно до Державної програми соціально-економічного розвитку країни;

- вдосконалити порядок бюджетного планування та прогнозування видатків бюджетів різних рівнів на соціальний захист з метою наближення до реальних показників їх фінансового забезпечення;

- необхідно переглянути набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціально-демографічних груп населення, адже на їх основі визначається розмір прожиткового мінімуму, який повинен переглядатися кожні п'ять років, однак в Україні не змінювався з 2000 р. При цьому в затверджених нормах взагалі не враховані окремі життєво необхідні витрати, зокрема, на послуги охорони здоров'я, освіти, оздоровлення, що є переважно платними. У цьому контексті на сучасному етапі державотворення ключовими завданнями механізму бюджетного планування і прогнозування видатків на сферу соціально-культурних послуг має стати зниження соціальної нерівності, відновлення активної позитивної динаміки доходів громадян та якісне надання суспільних послуг.

- з метою якісного надання державою соціальних послуг населенню потрібно переглянути розрахунки видатків на соціальний захист на підставі

нормативів бюджетного забезпечення, які не мають належного наукового обґрунтування;

- впровадити схеми фінансування соціального захисту, які передбачають зв'язок між обсягами видатків та результатами надання суспільних послуг;

- скоротити перелік видів соціальних пільг в поєднанні з введенням обов'язкової перевірки доходів заявника при їхньому призначенні. Замінити пільги соціального призначення на систему адресних грошових допомог, що найбільше відповідає критерію соціальної справедливості та матиме позитивні економічні наслідки.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСУВАННЯ ВИДАТКІВ НА СОЦІАЛЬНУ СФЕРУ В РИНКОВИХ УМОВАХ

2.1. Вплив економічного клімату на фінансування соціальної сфери

На масштаби соціальної нерівності та рівень фінансування соціальної сфери, зокрема і на місцевому рівні, значний вплив має економічна ситуація в країні в цілому. Тому, для подальшого дослідження теми роботи, необхідно проаналізувати не лише економічний клімат, а й основні макроекономічні показники України, а також деякі інші чинники, що мають суттєвий вплив на соціальну сферу.

Почати потрібно з ВВП, так як він являє собою ресурси, перерозподіл яких дозволяє здійснювати видатки на соціальну сферу. Розглянемо динаміку виробничих потужностей України: криза значною мірою вплинула на рівень виробництва Луганської області у бік його зменшення. Станом на 2020 рік, Україні так і не вдалося повернути докризовий рівень виробництва. Але, якщо навіть ситуація справді така, то це тривожний сигнал, оскільки падіння споживчого попиту свідчить про зростання показника бідності в країні та зміні структури споживання.

Населення змушене купувати дешеві товари. Іншими словами, для розрахунку ІСЦ Державна служба статистики використовує деякий зважений набір товарів, що покликаний репрезентувати споживчий кошик пересічного українця. Приблизно 60% від нього складають продукти харчування та одяг. Саме в цих двох категоріях товарів і відбулося зниження цін - відповідно, на 2% та на 2,5%. Проте в усіх інших категоріях зростання продовжувалося - наприклад, вартість освітніх послуг зросла на 4,2%, а ресторанних та готельних - на 2,7%.

З іншого боку, рятуючи стабільність курсу валюти і проводячи більш жорстку монетарну політику, НБУ пригнічує економічне зростання в країні. В

свою чергу пригнічення цін та дефляція погано відбиваються на виробниках, які втрачають прибутки та стимули для виробництва продукції.

Далі розглянемо, як в даній ситуації змінюються видатки держави (рис. 2.1).

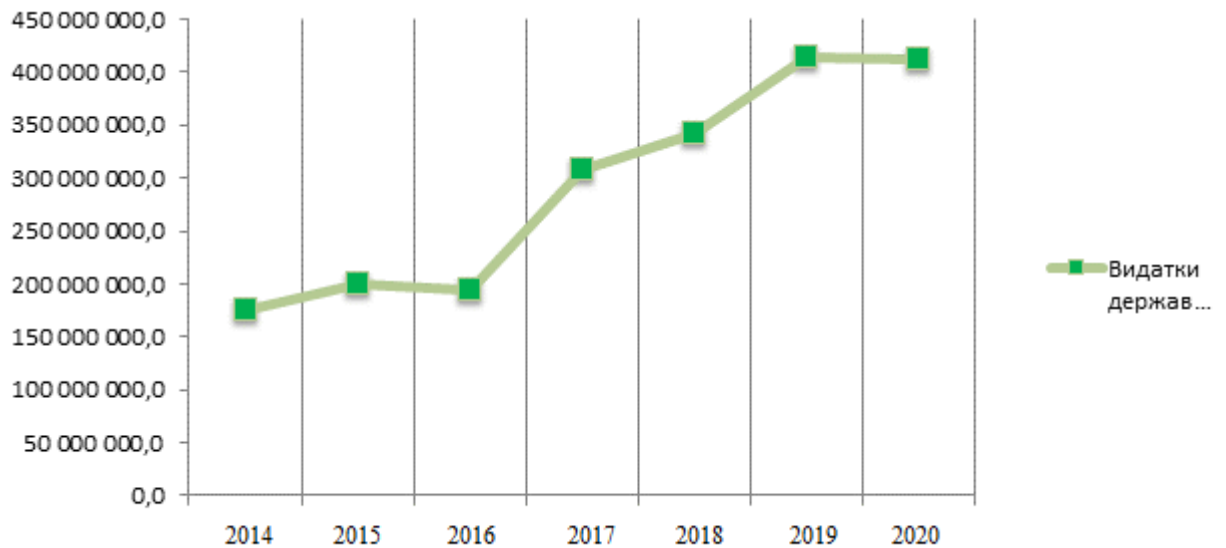

Рис. 2.1. Видатки державного бюджету за 2014–2020 рр., грн.

В умовах, коли економічна ситуація нестабільна, населення бідніше, тягар відповідальності за забезпечення населення все більше лягає на плечі держави. Але, для того, щоб зробити більш ґрунтовні висновки, необхідно також розглянути структуру видатків держави (рис. 2.2).

Як ми бачимо, видатки на соціальний захист зростають. Тим не менш, значну частку в них становлять видатки на пенсійне забезпечення, які, в зв'язку зі старінням нації та солідарною системою пенсійного забезпечення постійно зростають. Видатки на підтримання громадського порядку останнім часом зростають більш стрімкими темпами. Це, на мою думку, не може свідчити про «покращення». Більше того, видатки на громадський порядок становлять більшу частку, ніж витрати на освіту, тобто розвиток гальмується.

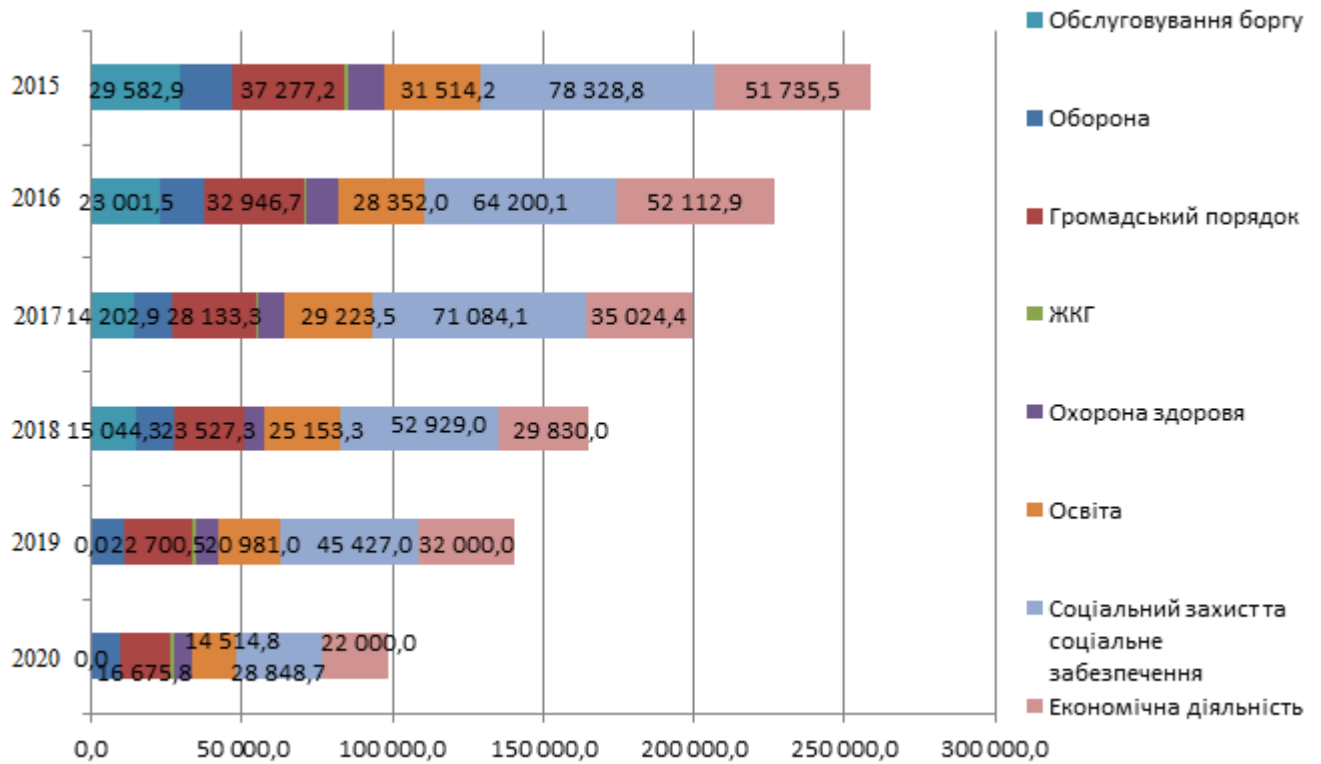

Рис. 2.2. Структура державних видатків за 2015-2020 рр., млн. грн.

Ще хотіла б звернути увагу на статтю «обслуговування боргу». До хронічного дефіциту торгового балансу (рис. 2.3), у зв'язку із кризою, додалися проблеми із негативним сальдо рахунку операцій з фінансовими інструментами та зменшенням прямих та портфельних інвестицій в Україну (рис. 2.4).

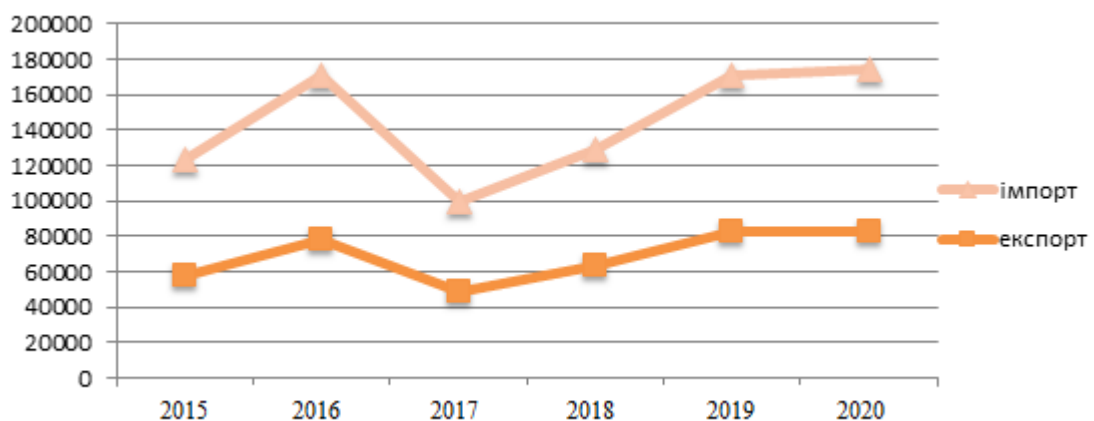

Рис. 2.3. Торгівельний баланс, млн. дол. США

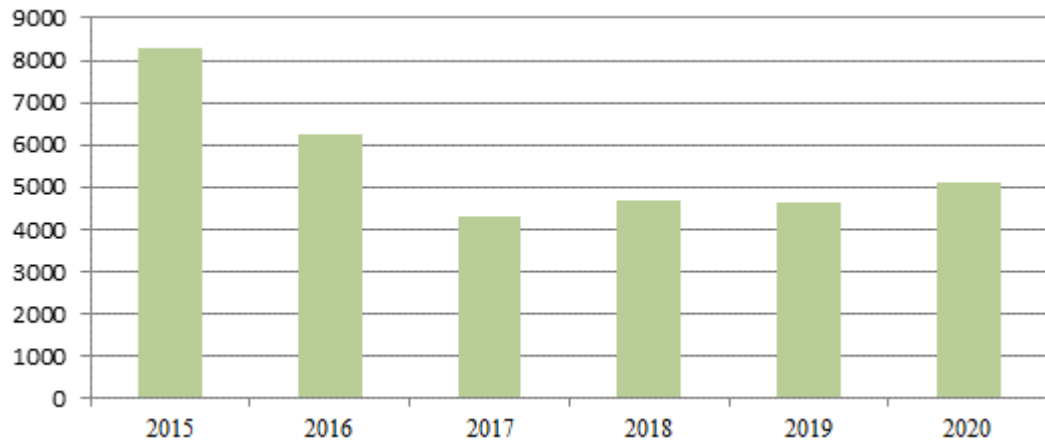

Рис. 2.4. Динаміка приросту ППП в Україну за 2015-2020 рр., млн. дол. США

В результаті, ми маємо дефіцитний платіжний баланс, який необхідно фінансувати. Тут Україна використовує в основному два варіанти: золотовалютні резерви та кредити МВФ. В Україні взагалі парадоксальна ситуація. Спершу Україна отримала кредити від МВФ і направила їх на збільшення своїх золотовалютних резервів. Надалі через валютні інтервенції на міжбанку та обмінники валют населення і «тіньова економіка» скупили цю саму валюту, яка прийшла в Україну у вигляді кредитів. Тепер потрібно віддавати кредити МВФ, але ці гроші у населення. Тому склалася досить непроста суперечність: де взяти валюту на розрахунки з МВФ.

Можна домовитися з МВФ, щоб не повертати кредити, але тоді доведеться підвищувати тарифи на ЖКП та реально переглянути розміри пенсій у бік їх зменшення. Без цих дій МВФ більше кредитів Україні не дасть. Можна також розмістити нові єврооблігації на міжнародних ринках і за рахунок цієї валюти віддати кредити МВФ, але важко повірити, що на них буде значний попит. В будь-якому разі, закредитованість України зростає, а так як ресурсів не вистачає (за даними МВФ державний борг України становить 106% золотовалютних запасів), врешті решт ми змушені будемо максимально скоротити видатки, тобто по якому б сценарію не розвивалися події в Україні, це все одно зачепить, перш за все, найбільш незахищені верстви населення.

2.2. Аналіз економічного розвитку районів Луганської області

Аналіз економічної ситуації в м. Северодонецьку проведемо, виходячи з таблиці 2.1. Показники розраховані на основі даних НБУ, МФУ, Державної служби статистики України.

Таблиця 2.1

Відносні величини

Показник	Формули	Од. вимір	2016	2017	2018	2019	2020
Обсяг доходів, що припадає на 1 мешканця	Обсяг доходів, що припадає на 1 мешканця = $\frac{\sum \text{Дох.}}{\text{Чнас.}}$ $\sum \text{Дох.}$ – загальні доходи Чнас. - чисельність населення	грн.	24960,2	27474,5	37012,7	42576,7	43324,2
Обсяг трансфертів, що в середньому припадає на 1 мешканця	Обсяг трансфертів, що в середньому припадає на 1 мешканця = $\frac{\sum \text{транс.}}{\text{Кнас}}$ $\sum \text{транс.}$ - сума офіційних трансфертів Кнас – кількість населення	грн.	946,96	383,53	755,85	821,33	-
Ефективність сплати місцевих податків та зборів	Ефективність сплати місцевих податків і зборів = $\frac{Q_{\text{mрz}}}{K}$ $Q_{\text{mрz}}$ - сума місцевих податків і зборів K - Кількість платників місцевих податків	грн.	49,0	43,4	45,5	42,7	41,2
Ефективність бюджетних видатків на соціальну сферу на 1 особу	Ефективність бюджетних видатків на соц. сферу 1 особу = $\frac{v}{Q_i}$ v – обсяг бюджетних видатків на соціальну сферу Q_i – чисельність мешканців	грн.	274,64	188,92	207,94	103,11	290,98
Показник ВРП на душу населення	Показник ВРП на душу населення = $\frac{\text{ВРП}}{\text{Чисельність населення}}$	грн.	61592	61088	70424	74297	75632
Житловий фонд в середньому на одного жителя	Житловий фонд в середньому на одного жителя = $\frac{\text{Житловий фонд}}{\text{Чисельність населення}}$	м ²	20,6	20,9	21,0	21,0	21,7
Частка сімей та однаків, що одержали житло, що перебували на квартирному обліку	Частка сімей та однаків, що одержали житло у загальній сумі сімей та однаків, що перебували на квартирному обліку = $\frac{\text{Чисельність сімей та однаків, що одержали житло}}{\text{Чисельність сімей та однаків, що перебувають на квартирному обліку}} * 100\%$	%	1,80	1,28	0,88	1,03	1,08
Рівень безробіття	Рівень безробіття = $\frac{\text{чисельність безробітних, які зареєстровані в державній службі зайнятості}}{\text{чисельність працездатного населення працездатного віку}}$	%	3,1	6,5	5,8	5,9	5,8

Продовження таблиці 2.1

Децильний коефіцієнт диференціації доходів населення	Децильний коефіцієнт диференціації доходів населення = мінімальний рівень доходів серед 10% найбільш забезпеченого населення /максимальний рівень доходів серед 10% найменш забезпеченого населення	рази	3,3	3,4	4,1	3,8	4,0
Децильний коефіцієнт фондів	Децильний коефіцієнт фондів = сумарні доходи 10% найбільш забезпеченого населення / 10% найменш забезпеченого населення.	рази	6,3	7,8	8,0	7,7	7,9
Індекс Джинні		-	0,33	0,35	0,36	0,34	0,36

Приклад розрахунку індексу Джинні (на прикладі 2017 року) розглянемо в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Розрахунок індексу Джинні

Показники	Розрахунок індексу Джинні				
	Група населення	Частка	Наростаючий підсумок	Середня	Площа
	1	2	3	4	5
до 300,0	1	0,001	0,001	0,0005	0,00005
300,1–480,0 ²	2	0,01	0,011	0,006	0,0006
480,1–660,0	3	0,046	0,057	0,034	0,0034
660,1–840,0	4	0,109	0,166	0,1115	0,01115
840,1–1020,0	5	0,119	0,285	0,2255	0,02255
1020,1–1200,0	6	0,128	0,413	0,349	0,0349
1200,1–1380,0	7	0,081	0,494	0,4535	0,04535
1380,1–1560,0	8	0,136	0,63	0,562	0,0562
1560,1–1740,0	9	0,069	0,699	0,6645	0,06645
1740,1 і більше	10	0,301	1	0,8495	0,08495
	Разом (S)				0,3256

- 1) Розподіляємо усе населення за наростанням часток (графі 1)
- 2) В графі 2 проставляємо частки
- 3) Графа 3 - підсумки, що нарастають: у кожному наступному рядку зазначаємо суму за даним рядком і підсумок попереднього рядка.

4) У графі 4 проставляються середні значення двох суміжних рядків, наприклад, у рядку 4 проставляється $(0,057 + 0,166) : 2 = 0,1115$

5) У графі 5 вказується площа між сусідніми нарощеними підсумками: середні значення (графа 4) поділяються на кількість груп (в нашому випадку – ділимо на 10)

6) Сума значень 5 графи, яку позначимо через S, переноситься у формулу:

$$Дж = 1 - S \cdot 0,5$$

$$Дж = 1 - 0,3256 \cdot 0,5 = 0,35$$

При дослідженні відносних показників, щоб здійснити більш-менш адекватний аналіз, потрібно: по-перше – комплексність, тобто розглядати дані показники в сукупності; по-друге – важливо бачити динаміку цих показників, оскільки самі по собі цифри нічого не покажуть.

Загалом показник рівня фінансового забезпечення говорить про те, що Луганська область – фінансово мало забезпечений регіон. Обсяг доходу, що припадає на одного мешканця росте, але ще більшими темпами росте інфляція. Тому, щоб не псувати картину, в комітетах наводять дані щодо номінальних доходів. До того ж особливістю сучасної української економіки є значний обсяг "тіньового" сегмента, який також включає й "тіньову" заробітну плату, й приховування операцій від оподаткування, у тому числі і з оплати праці. Це означає, що дані офіційної статистики про розміри заробітної плати, різноманітних соціальних трансфертів не відображають реальну картину доходної диференціації, оскільки, з одного боку, існує заборгованість із виплат заробітної плати та соціальних трансфертів значній частині населення, а з іншого – досить значна частина доходів проходить "у тіні" у зв'язку з поширеністю офіційно не зареєстрованої зайнятості, існуванням оплати праці не через касу, "в конверті", існуванням значних обсягів тіньових доходів (до цього ще можна додати певні аспекти самозайнятості та самозабезпечення, коли половина міського населення працює на своїх присадибних і дачних ділянках, вирішуючи продовольчу проблему своєї сім'ї, тощо). У цьому

контексті показовими є результати соціологічних досліджень матеріального стану домогосподарств.

Судячи з розрахунків, податки сплачуються все менш справно і через те обсяг видатків на одну особу також знижується.

ВРП на душу населення зростає і тому можна зробити висновок, що негативні тенденції в інших показниках викликані негативними тенденціями в цілому по Україні.

Коефіцієнт обороту робочої сили по прийому менший, ніж по звільненню, різниця між ними досягла 2,3 пп. в 2020, а в 2017 році взагалі була 9 пп. Темп росту безробіття, як можемо побачити, зупинився на рівні 5,8 - 5,9 % (докризовий рівень – 3,1 %).

Ще один цікавий момент: житловий фонд в середньому на одного жителя росте – і це добре, а от частка сімей та однаків, що одержали житло у загальній сумі сімей та однаків, що перебували на квартирному обліку падала до 2019 і за 2019-2020 рр. докризового рівня не досягла.

Тепер щодо однієї з основних, як на мене, проблем – проблеми нерівномірності доходів. Так вже склалося, що останніми роками перерозподіл доходів здійснюється на користь груп населення з високими доходами, а частка доходів бідних верств в загальному обсязі доходів навпаки зменшується. І як ми можемо бачити, система пільг та виплата трансфертів не надто ефективна.

Для оцінки нерівномірності розподілу доходів було використано індекс Джинні (він становить в середньому 0,35). В країнах Скандинавії, що досягли найбільшої рівності індекс Джинні становить 0,24. В США, де найбільша нерівність в розподілі доходів, індекс Джинні складає 0,44. Даний показник в розглянутому регіоні менший, ніж в цілому по Україні. Для більш точного відтворення картини, було використано також децильний коефіцієнт. Децильний коефіцієнт фондів – співвідношення сумарних доходів 10% найбільш та 10% найменш забезпеченого населення. І в Сєверодонецьку даний показник знаходиться в середньому на позначці 7,5 разів, тоді як у багатьох

країнах даний показник значно менший. (Для порівняння у Німеччині доходи 10% найбагатших (верхній дециль) перевищують доходи 10% найбідніших (нижній дециль) у 6,9 разу, Канаді та Японії – у 3,7 разу. Розрив у кінцевих доходах верхнього і нижнього децилів у Швеції становить 2,7 разу, тобто є меншим, ніж у будь-якій іншій високорозвинутій країні). Можливо, не зовсім доречно порівнювати регіон з країнами, але не існує певної шкали трактування величин децильного коефіцієнта та індексу Джинні. Враховуючи усе вищесказане, робимо висновок, що соціальні трансформації характеризуються високим ступенем соціальної нерівності, розшарування та поляризації, значною часткою бідних і злиденних верств.

Для ефективного розвитку міста та зниження негативних наслідків соціальної нерівності, місцеві органи влади мають також забезпечити пропорційність економічного розвитку всіх районів Луганської області. Ми можемо прослідкувати нерівномірність розвитку районів, проаналізувавши середньомісячну заробітну плату штатних працівників за районами за січень-вересень 2020 року (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Аналіз пропорційності розподілу середньомісячної зарплати працівників по районах Луганської області

Район	Середньомісячний фонд оплати праці штатних працівників	Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	Питома вага		Коефіцієнт локалізації	Ранг за К.лок.
			$d\Sigma$ заробітної плати	dK працівників		
Сватівський	621468372	137859	0,106	0,106	0,999	4
Сєвєродонецький	232594722	66953	0,039	0,051	0,770	9
Старобільський	148185258	47694	0,025	0,037	0,688	10
Щастинський	289180675	81805	0,049	0,063	0,783	8
Луганська область	5888765485	1304845	1,000	1,000	1,000	

Середньомісячний фонд оплати праці штатних працівників та середньооблікова кількість штатних працівників – це вхідна інформація. На

основі цих даних можна розрахувати питому вагу кожного району в загальному підсумку.

На основі питомої ваги заробітної плати та кількості працюючих можна розрахувати часткові показники пропорційності розподілу, фонду заробітної плати та чисельності працюючих, у вигляді коефіцієнту локалізації. Коефіцієнт локалізації розраховується за формулою:

$$K_{\text{лок.}} = d_{\text{рез.}} / d_{\text{факту}} = d\sum \text{ФОП.} / dK_{\text{працюючих.}}$$

Коефіцієнт локалізації показує як питома вага результативної ознаки відрізняється від пропорційності до неї факторної ознаки.

Дається узагальнююча характеристика пропорційності розподілу у вигляді коефіцієнту локалізації, що встановлює ранги районів за величиною коефіцієнта локалізації від меншого до більшого.

У відповідності до рангів коефіцієнтів локалізації будується таблиця 2.4, в якій райони розташовуються за рангами коефіцієнта локалізації.

Таблиця 2.4

Райони Луганської області за рангами коефіцієнта локалізації

Район	Ранг за К.ло к.	Питома вага		Кумулятивна питома вага		d∑заробітної плати - dK працівників
		d∑заробітної плати	dK працівників	d∑заробітної плати*	dK працівників*	
Сватівський	1	0,268	0,225	0,268	0,225	0,043
Северодонецький	2	0,201	0,178	0,468	0,403	0,065
Старобільський	3	0,078	0,070	0,546	0,473	0,074
Щастинський	7	0,058	0,073	0,886	0,849	0,037

d∑заробітної плати* та dK працівників* – це кумулятивна питома вага, на основі яких побудуємо графік концепції або графік кривої Лоренца (рис. 2.5).

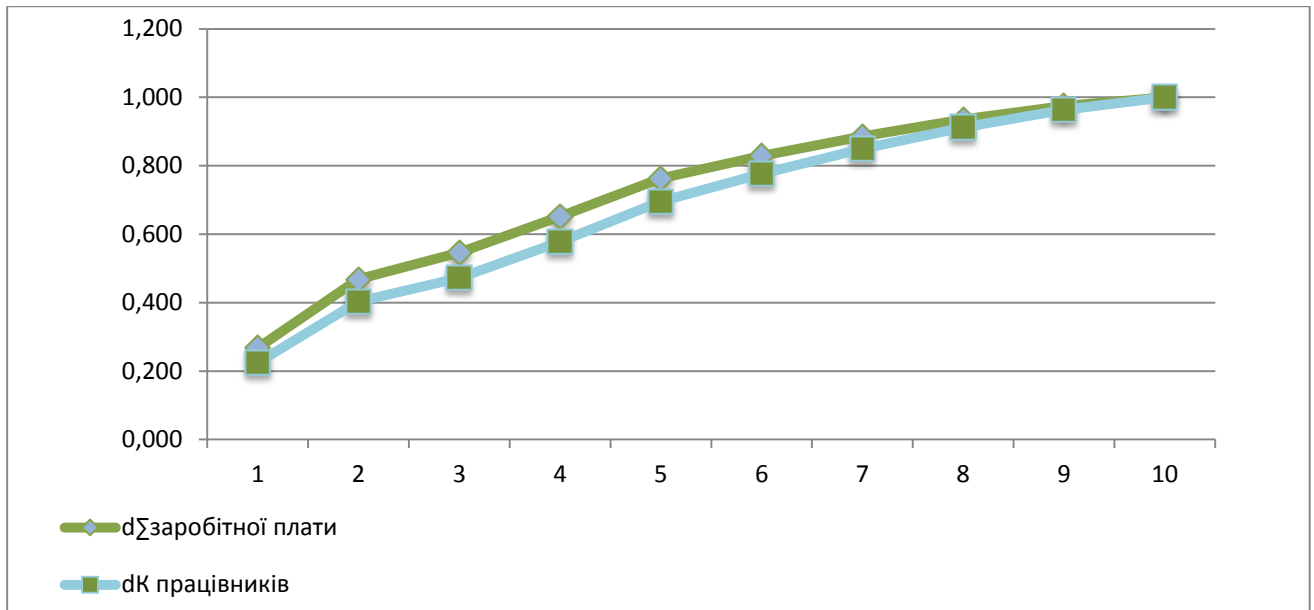

Рис. 2.5. Графік кривої Лоренца

Мірою концентрації є коефіцієнт концентрації, який розраховується за формулою:

$$K_{\text{конц.}} = 1/2 * \sum (dK_{\text{фін}} - dK_{\text{учнів}}) = 1/2 * 0,446 = 0,223 \text{ або } 22,3\%$$

Різниця в розподілі фонду заробітної плати та кількості працівників по районах Луганської області значна. Отже, розподіл нерівномірний.

Для визначення району, що потребує найбільшого фінансування з точки зору нерівномірності розподілу заробітної плати в окремих районах Луганської області, проведемо рейтингову оцінку. Рейтингова оцінка робиться по сутності ознак відповідно сукупності показників, які за методом багатовимірної середньої дають інтегральну оцінку.

Розрахунки подані в табл. 2.5. Всі показники, які приймаються до розрахунку, мають єдину спрямованість стосовно ефективності, тобто є стимуляторами. Ранг встановлюється від більшого значення середнього стандартного відхилення до меншого.

Таблиця 2.5

Рейтингова оцінка

Район	Заробіт на плата на одну особу, R1	Частка з/п, в заг. Σ ФЗП, R2	Індекс кількості працівників, R3	Стандартне відхилення			Сума стандартних відхилень, ΣP_i	Стандартне відхилення, P_i $сер = \Sigma P_i / 3$	Ранг
				P1	P2	P3			
Сватівський	4508	0,331	0,633	1,08	1,07	0,95	3,11	1,04	3
Сєверодонецький	3474	0,059	0,922	0,83	0,19	1,39	2,42	0,81	1
Старобільський	3107	0,000	1,000	0,75	0,00	1,51	2,25	0,75	2
Щастинський	3535	0,099	0,861	0,85	0,32	1,30	2,47	0,82	4

Отже за цими даними найбільш ефективний розподіл заробітної плати має Сєверодонецький район. А змін в сторону більш ефективного розподілу заробітної плати потребує Щастинський район.

2.3. Оцінка ефективності видатків на соціальну сферу

Враховуючи все вищесказане, ми можемо зробити висновок, щодо існування об'єктивної необхідності регулювання соціальної нерівності та бідності. Визначимо, наскільки органи управління Луганської області справляються із цією функцією.

Для початку визначимо ефективність видатків на соціальну сферу. Економічний ефект передбачає будь-який корисний результат, виражений у вартісній оцінці. Розглянемо порівняльний аналіз видатків загального фонду бюджету міста Сєверодонецька (без врахування субвенцій з Державного бюджету України) (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Порівняльний аналіз видатків загального фонду бюджету міста
Северодонецька (без врахування субвенцій з Державного бюджету України)

тис. грн.

Галузі	2019 рік			2020 рік		
	виконано			затверджено з урахуванням змін		
	Видатки бюджету міста на виконання делегованих державних повноважен ь	Видатки бюджету міста на виконанн я власних повноваж ень	Разом	Видатки бюджету міста на виконання делегованих державних повноважен ь	Видатки бюджету міста на виконання власних повноважен ь	Разом
Соціальний захист та соціальне забезпечення (установи)	164 638,5	27 946,5	192 585,0	252 220,3	42 907,6	295 127,9
зарплата з нарахуваннями бюджетним установам	131 359,4	20 262,5	151 621,9	184 836,4	28 046,1	212 882,5
в т.ч. стимулюючі надбавки	10 634,3	2 016,0	12 650,3	33 586,6	5 205,2	38 791,8
медикаменти	1 228,8	97,2	1 326,0	1 870,6	143,8	2 014,4
продукти харчування	14 729,5	1 610,4	16 339,9	27 331,8	2 639,8	29 971,6
енергоносії	11 618,6	4 532,9	16 151,5	26 209,2	9 183,4	35 392,6
відшкодування пенсій	613,8		613,8	912,3		912,3
інші видатки	5 088,4	1 443,5	6 531,9	11 060,0	2 894,5	13 954,5
Пільги та допомоги	11 822,4		11 822,4	22 848,7		22 848,7
в т.ч. заробітна плата з нарахуваннями за угодами		0,0	0,0		2 113,6	
в т.ч. адресна матеріальна допомога		25 918,5	25 918,5		435 020,1	435 020,1
в т.ч. оздоровлення		997,1			1 150,0	
Разом	176 460,9	112 159,1	288 620,0	275 069,0	543 842,7	818 911,7

Як ми можемо бачити, за період 2019-2020 рр. відбулося зростання сукупних видатків на соціальну сферу у розмірі 530291,7 тис. грн. Зокрема за рахунок збільшення видатків бюджету міста на виконання делегованих державних повноважень на 98608,1 тис. грн. та за рахунок збільшення видатків бюджету міста на виконання власних повноважень на 431683,6 тис. грн. В 2019 році видатки на установи соціального забезпечення та соціального захисту становили найбільшу частку в структурі видатків загалом, але в структурі

фінансування власних повноважень переважало програмне фінансування. В 2020 році ситуація міняється за рахунок введення нових програм.

Економічна ефективність – це співвідношення між результатами господарської діяльності й витратами живої і упредметненого праці, ресурсами. Ми визначимо ефективність бюджетних видатків на соціальну сферу на 1 особу, прослідкувавши динаміку індексу Джинні та децильного коефіцієнта за період 2016-2020 років.

Таблиця 2.7

Ефективність бюджетних видатків на соціальну сферу на 1 особу

Показник	Од. виміру	2016	2017	2018	2019	2020
Обсяг бюджетних видатків на соціальну сферу	тис. грн.	752568,55	522453,8	579141,2	288620	818911,7
Децильний коефіцієнт диференціації доходів населення	рази	3,3	3,4	4,1	3,8	4,0
Децильний коефіцієнт фондів	рази	6,3	7,8	8,0	7,7	7,9
Індекс Джинні	-	0,33	0,35	0,36	0,34	0,36

Для наочності, зобразимо дані показники на графіках (рис. 2.6, 2.7, 2.8).

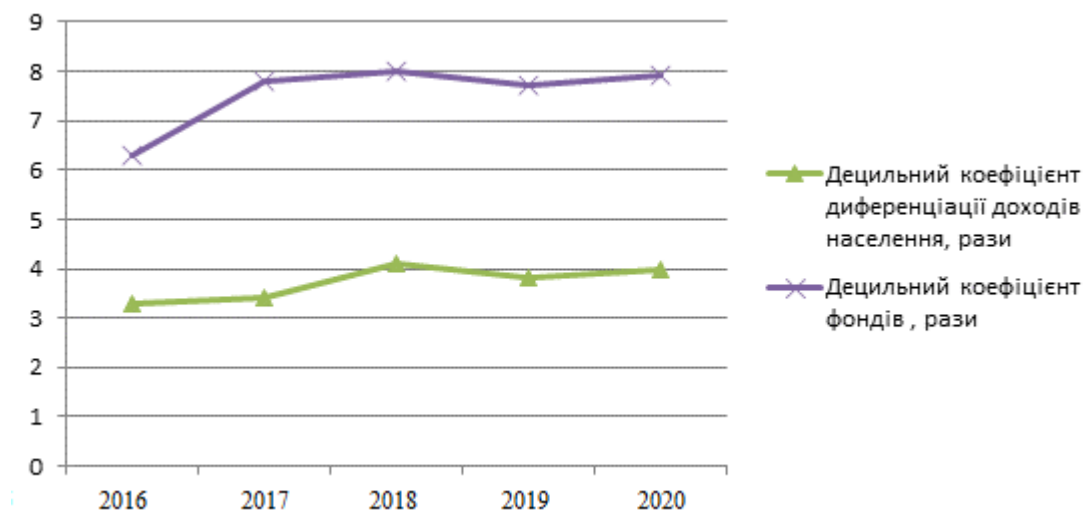

Рис. 2.6. Децильні коефіцієнти за 2016-2020 рр.

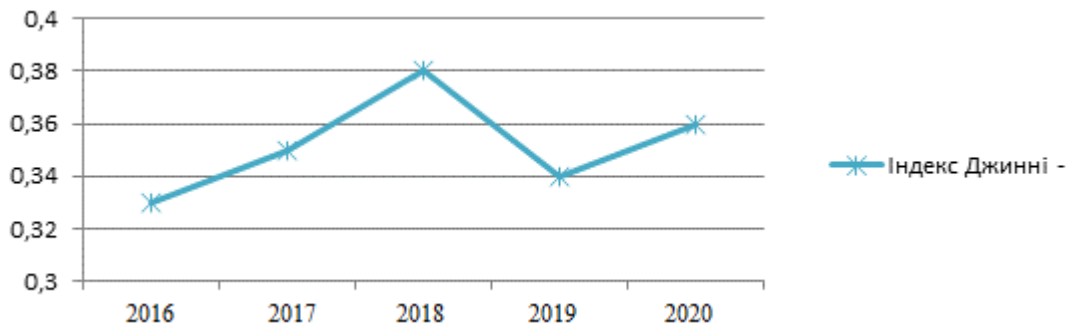

Рис. 2.7. Індекс Джинні за 2016-2020 рр.

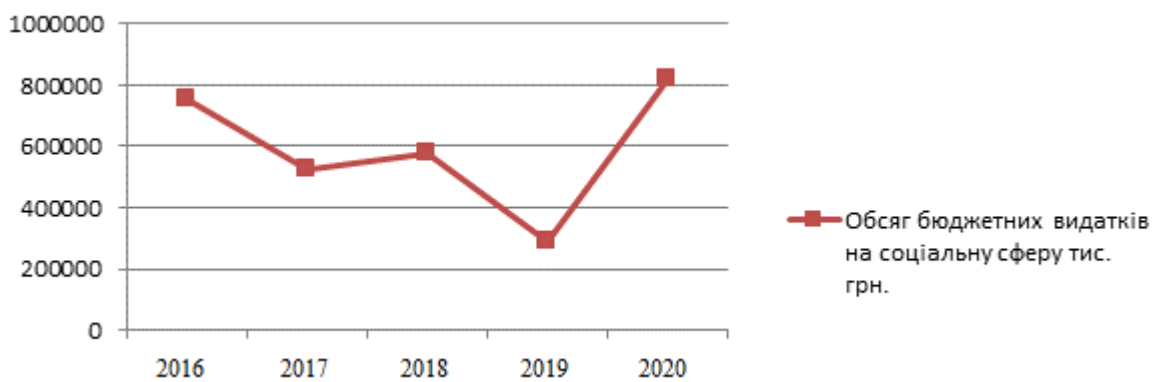

Рис. 2.8. Обсяг бюджетних видатків на соціальну сферу на одну особу, тис. грн

Отже, як ми бачимо, між видатками на соціальну сферу та нерівномірністю розподілу доходів є певний зв'язок. Тим не менш, хоча витрати і збільшилися в 2020 році, - показники нерівномірності розподілу доходів також ростуть. Тобто бюджетні видатки на соціальну сферу неефективні і розриву в доходах не зменшують.

Тепер, на нашу думку, варто деталізувати видатки на соціальну сферу. Для цього проаналізуємо планові показники на 2021 рік.

У 2021 році за рахунок субвенції з Державного бюджету буде продовжено фінансування видатків на виконання законів України „Про державну допомогу сім'ям з дітьми”, „Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам”, „Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям”, „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з

тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” в частині виплати допомоги при народженні та по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку застрахованим особам.

У порівнянні з 2020 роком видатки на адресні державні соціальні допомоги зросли на 271 879,7 тис. грн і складають 1 681 095,7 тис. грн.

У 2021 році при визначенні розміру державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам застосовується новий прожитковий мінімум, а саме:

- ✓ на дітей віком до 6 років: з 1 січня - 972 грн, з 1 грудня -1032 грн;
- ✓ на дітей віком від 6 до 18 років: з 1 січня – 1210 грн, з 1 грудня -1286 грн;
- ✓ на працездатних осіб: з 1 січня – 1147 грн, з 1 грудня -1218 грн;
- ✓ на осіб, які втратили працездатність: з 1 січня – 894 грн, з 1 грудня - 949 грн.

Рівень забезпечення прожиткового мінімуму для призначення допомоги відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям" встановлюється у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму та становить: для працездатних осіб -21%, для дітей - 75%, для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів – 100% відповідного прожиткового мінімуму.

З метою забезпечення послідовного впровадження державної соціальної політики щодо підвищення стандартів життя видатки на фінансування інших делегованих повноважень, пов'язаних із соціальним захистом населення збільшені на 10 315,3 тис. грн. В 2021 році передбачається спрямувати на вказану мету 33 167,0 тис. грн, зокрема на:

- пільги на медичне обслуговування громадян, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС, згідно з Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» – 9 696,9 тис. грн;
- надання щомісячної компенсації особам, які надають соціальні послуги громадянам похилого віку, інвалідам та хворим, які не здатні до

самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги згідно з Законом України «Про соціальні послуги» – 4 981,1 тис. грн;

- безкоштовне поховання учасників бойових дій згідно з Законом України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років» – 5 908,8 тис. грн;
- допомогу на догляд за інвалідами внаслідок психічного розладу згідно з Законом України «Про психіатричну допомогу» – 12 242,3 тис. грн;
- встановлення телефонів інвалідам I та II груп згідно з Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» та на компенсаційні виплати інвалідам на бензин, ремонт, техобслуговування автотранспорту та транспортне обслуговування відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17.03.1998р. № 296 «Про затвердження Положення про виплату інвалідам компенсації на бензин, ремонт та технічне обслуговування автомобілів та на транспортне обслуговування» – 334,9 тис. грн;
- виплату компенсації реабілітованим громадянам за час позбавлення волі або відшкодування вартості вилученого майна, яка встановлена Законом України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» – 3,0 тис. гривень.

Статтею 46 Конституції України передбачено право громадян на забезпечення їх, в разі необхідності, доглядом в державних закладах по догляду за непрацездатними громадянами. Ця функція держави делегована, згідно з Бюджетним кодексом України, місцевим органам виконавчої влади.

Установа соціального захисту та соціального забезпечення м. Северодонецька надає соціальні послуги громадянам похилого віку, інвалідам, дітям-інвалідам та громадянам, які опинилися у скрутному становищі та потребують допомоги.

В бюджеті м. Северодонецька на 2021 рік на утримання вищезазначених установ передбачено 345 964,2 тис. грн, в т.ч. за рахунок загального фонду бюджету – 307 591,7 тис. грн, за рахунок спеціального фонду – 38 372,5 тис. грн. На капітальні видатки установ соціального захисту зі

спеціального фонду бюджету передбачено 17 141,9 тис. грн, в т.ч. за рахунок бюджету розвитку 13 726,2 тис. грн.

У 2021 році буде забезпечено функціонування: будинку-інтернату для престарілих та інвалідів, інтернату для дітей з вадами психічного розвитку, установі, що надає соціальні послуги дітям, які опинились в складних життєвих обставинах. Також, буде забезпечено утримання територіального центру соціального обслуговування громадян похилого віку, інвалідів, одиноких непрацевдатних громадян, інших незахищених верств населення, в складі яких діють відділення соціально-медичної реабілітації дітей з органічним ураженням центральної нервової системи (ДЦП).

У складі Сєверодонецького міського територіального центру соціального обслуговування продовжать свою роботу: спеціалізоване відділення соціальної допомоги вдома інвалідам з психічними захворюваннями та відділ транспортного обслуговування інвалідів з порушеннями опорно-рухового апарату.

З метою здійснення заходів, спрямованих на розвиток та коригування порушень розвитку дитини-інваліда, навчання її основним соціальним та побутовим навичкам, розвиток здібностей, створення передумов для інтеграції у суспільство, у 2021 році планується ввести в дію відділення соціально-медичної реабілітації дітей з органічним ураженням центральної нервової системи (ДЦП) в складі територіального центру соціального обслуговування м. Сєверодонецька.

Для здійснення найбільш актуальних та пріоритетних заходів міських цільових програм: «Соціальне партнерство» та «Турбота», в проекті бюджету м. Сєверодонецька передбачено 541 524,9 тис. грн., за рахунок цих коштів планується забезпечити:

- надання одноразової адресної матеріальної допомоги окремим категоріям малозахисених громадян, які опинилися у складних життєвих обставинах;
- оздоровлення ветеранів та дітей-інвалідів, які є сиротами;

- забезпечення засобами реабілітації та протезно-ортопедичними виробами інвалідів;
- компенсацію оплати за навчання студентів пільгових категорій у Відкритому міжнародному університеті розвитку людини «Україна»;
- забезпечення безкоштовним харчуванням одиноких малозахищених громадян;
- утримання установ, створених за рішеннями місцевої влади, які надають різноманітні соціальні послуги населенню;
- інші додаткові заходи щодо соціального захисту громадян;
- надання фінансової підтримки громадським організаціям ветеранів, інвалідів та іншим організаціям, діяльність яких має соціальну спрямованість;
- проведення заходів до свят та визначних дат
- утримання установ, які надають соціальні послуги сім'ям, жінкам, які опинилися в складних життєвих обставинах; здійснюватимуться заходи, пов'язані з забезпеченням оптимального функціонування цілісної системи захисту прав дітей, посилення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, організації результативної роботи щодо запобігання соціальному сирітству, реабілітації бездоглядних та безпритульних дітей, створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї.

Крім того, на виконання вказаної програми в проекті бюджету м. Сєверодонецька на 2021 рік передбачено за рахунок бюджету розвитку 10 240,0 тис. грн на придбання приміщень з оздобленням та облаштуванням для відкриття дитячих будинків сімейного типу.

Крім того, у 2021 році на фінансування інших пільг ветеранам війни і праці, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ враховано 3 000,0 тис. грн на:

- санаторно-курортне лікування та компенсацію вартості самостійного санаторно-курортного лікування;
- проїзд залізничним, водним, повітряним транспортом;

- ремонт жилих будинків (квартир) інвалідам війни та прирівняних до них осіб та осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною;
- виплату грошової компенсації витрат на автомобільне паливо;
- безоплатне поховання осіб, що мають особливі заслуги перед Батьківщиною та ін.

Як ми можемо спостерігати, видатки на соціальну сферу с бюджету м. Северодонецька носять скоріше компенсаційний характер. Мається на увазі, що дані видатки ніяк не нівелюють самі причини виникнення соціальної нерівності.

РОЗДІЛ 3. УДОСКНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Соціальна модернізація - ключовий елемент політики будь-якого сучасного уряду. Для Луганської області це питання є дуже актуальним, про що ми вже говорили в попередніх розділах. Досвід латиноамериканських країн у цій області виявився досить насиченим. Особливо виділяється на загальному тлі Бразилія, де в останні вісім років розгорнувся цікавий соціальний експеримент, пов'язаний з правлінням лівих.

Головним напрямком своєї політики ліві проголошують боротьбу з бідністю. Їх основний постулат - ринок не в змозі вирішити проблему бідності, приватне підприємництво не здатне перебороти глибоку соціальну нерівність і бідність: тут на перший план повинна виступити держава, головне завдання якої - «піти з економіки» і прийти в соціальну сферу, проводити реформи, спрямовані на зменшення бідності. Саме тому сучасні латиноамериканські ліві і виступають за посилення ролі держави як інституту, здатного пом'якшити негативні ефекти ринку. Найважливіша складова економічної і політичної стратегії лівих - боротьба за соціальну справедливість (тобто за справедливий розподіл доходів), за радикальне (або, по хоча б, істотне) скорочення чисельності тих, хто належить до «соціально виключених» верств. Іноді говорять про те (і питання це вельми актуальне), що боротьба з бідністю - аж ніяк не винахід лівих: «а хіба праві не усвідомлюють цієї проблеми і не пропонують шляхів її вирішення?» Звичайно, пропонують, але ж вся справа саме в політичній стратегії. Правлячі еліти Бразилії на рубежі 1980-х-1990-х рр.. панацею від бідності і відсталості бачили саме в ринку, вважали можливим вирішити ці проблеми при опорі виключно на ринкові механізми, які дозволять оздоровити економіку, додадуть їй стимули і імпульси до розвитку, наситять ринок товарами, а населенню дадуть можливість заробляти - і тим самим бідність скоротиться. При теоретичній правильності подібних постулатів

(ринок в історичному плані дійсно був потужним стимулом розвитку) реальність країн, що розташовувалися за межами «першого світу» і «золотого мільярда», виявилася іншою. Р. Кауфман, задаючись питанням, чи можна розробити стратегію, що направлена не тільки на проведення політики економічного зростання, а й на зменшення бідності та нерівності, зазначав двоїстий характер ринкових реформ: вони можуть сприяти економічному зростанню, і тоді чисельність груп, що живуть у стані абсолютної бідності, зменшується; з іншого боку, ці реформи розширюють діапазон соціальної нерівності. Це звучить ще більш актуально при розгляді «родових особливостей» латиноамериканського капіталізму, де ринкові реформи на початковому етапі (у 1990-і рр.) призвели лише до перерозподілу власності всередині еліти, поглиблюючи «соціальну прірву» між багатими і бідними, сприяли локальній, а не повномасштабній соціальній та економічній модернізації.

Правління лівих в Бразилії, гостра полеміка навколо реформ поставили цілий ряд серйозних теоретичних - і одночасно гостро дискусійних - проблем.

Зупинимося на першій з них. Це глибинний і дуже складне питання про те, наскільки сумісні в рамках одного курсу економічний неолібералізм, з одного боку, і значна соціальна складова – з іншого. Власне кажучи, це питання було поставлено ще в роки президентства соціал-демократа Ф.Е. Кардозу. У роки правління Лули дана проблема набула ще більшої гостроти. Йдеться про дилему і одночасно про найсерйозніший виклик, з яким стикаються сучасні латиноамериканські, в тому числі бразильські ліві, про феномен, який в прямому сенсі слова можна позначити як «драма лівих у влади»: об'єктивна неможливість в умовах сучасної економіки відмовитися від певного набору механізмів і інструментів проведення господарської політики, властивих ринковому середовищі (а об'єктивно - це механізми неоліберального спрямування), - і обов'язок провести глибокі й відчутні соціальні реформи в інтересах більшості суспільства, замінити формулу «зростання без розвитку» на

тріаду «зростання + розвиток + добробут населення». Аналіз «восьмиріччя Кардозу» і початкового періоду (першої половини першого мандата) правління ПТ спонукав, здавалося б, до негативної відповіді на питання про сумісність / несумісність цих двох стратегій. Разом з тим після закінчення першого і майже повної завершеності другого мандатів Лули результати і масштаби зробленого (за всієї очевидної незавершеності цього процесу, його численних витратах і «резервах» і т.д.), підсумки виконання амбітного завдання - «поставити економіку на службу нації», продукувати «більше розвитку і менше нерівності» - змушують схилитися до позитивної відповіді. Все з більшою силою пробиває собі дорогу думка про те, що за допомогою ортодоксальної економічної політики, що забезпечила йому довіру фінансових ринків (але одночасно і позбавила його підтримки найбільш радикальних соціальних рухів), Лула зумів створити необхідне «поле для маневру» з ціллю нанести «точкові удари» по бідності: «Боротьба з бідністю стала для Лули одночасно і найбільшим викликом, і найбільшим успіхом його першого президентського терміну». Програми «FomeZero», «Bolsa Família» та інші соціальні ініціативи, розроблені урядом Лули, зіграли велику роль на шляху подолання соціальної нерівності. Їх здійснення багато в чому сприяло впевненому (з великим перевищенням порівняно з його основним суперником) переобранню Лули в 2006 р. на другий президентський термін. «Прагматична політика Лули дозволила йому з'єднати ортодоксальну економічну стратегію і соціальну складову його курсу» - і в цьому, мабуть, головний підсумок правління лівих і їх головна відповідь на драматичні виклики та імперативи великомасштабного реформування країни.

Виступаючи на XVII Іbero - американській зустрічі у верхах (Сантьяго-де-Чилі, листопад 2007 р.); Лула сказав буквально наступне, давши досить пряму відповідь на численні питання і сумніви: «Відповідь бразильського уряду - в політиці поєднання стратегій, які багато хто вважав несумісними. Ми робимо ставку на економічне зростання, не відмовляємося від

макроекономічних важелів і одночасно - вживаємо заходів з розподілу доходів і по «включенню» в суспільство раніше «виключених» верств, по укріпленню системи соціального захисту для найбільш уразливих в соціальному плані груп населення, що дозволяє сформувати нових громадян і нових учасників споживчого ринку. Результати цієї стратегії вражають: стійке зростання, низька інфляція, зростання купівельної спроможності народу, зайнятості, спрощення доступу до кредиту, скорочення бідності і нерівності».

Лула неодноразово робив парадоксальні заяви про те, що він «аж ніяк не належить до лівих», але «зобов'язаний бути лівим, щоб боротися за рівність, за те, щоб всі могли користуватися плодами розвитку». Він підкреслював, що «найголовніше визначення лівих - боротьба за рівність». І разом з тим: и« В Бразилії, де на всьому протязі її історії ніхто не займався соціальними проблемами, де 54 млн. людей живуть за межею бідності, неможливо подолати подібний стан в короткі терміни ».

Перейдемо до другої проблеми, поставленої досвідом перебування ПТ при владі. Це найважливіше питання: чи є правління Лули «розривом» порівняно з правлінням кабінету ПСДБ, абсолютно новим кроком, вперше який виніс проблеми соціального реформування на порядок денний, або це продовження політики колишньої адміністрації? «Викликом для уряду ПТ» називали в Бразилії дану проблему: «зміни або континуїтет». Безсумнівно, прагнення зменшити соціальну поляризацію, реалізувати пакет тих самих реформ, що в подальшому стали квінтесенцією стратегічного курсу Лули, - все це дійсно мало місце в «восьмиліття Кардозу». І на цьому шляху були цілком відчутні результати (наприклад, програма «Солідарна співдружність»), що дозволили змінити соціальне обличчя Бразилії (взяти хоча б ситуацію у фавелах, де можна було спостерігати реальні позитивні зрушення - звичайно, не в плані криміногенної ситуації, що до сих пір залишається, на жаль, напруженою, а в плані хоча б відносного поліпшення «якості життя», при всій умовності застосування цього поняття для фавел). Вірно також і те, що при

Лулі не було різкої зміни курсу, а мало місце відсутність різких «віражів» в політиці та економіці. Відома спадкоємність курсу носила цілком об'єктивний характер, зумовлений як довгостроковим характером завдань, поставлених ще в «епоху Кардозу» і висунулися в центр сучасного порядку денного, так і наявністю внутрішніх і зовнішньоекономічних «обмежувачів», що диктували свої умови. Була ще одна суттєва причина цього : у бразильському суспільстві як втіленні товариств зі складною соціальною структурою, фрагментованих, пронизаних різноспрямованими, часом важко сумісними інтересами, будь-які «керовані зміни» могли / можуть бути здійснені лише за умови повної «задіяності» демократичного ресурсу, схильності влади до консенсусу, переговорам і діалогу, настільки характерним для «національного політичного стилю» і представляє собою цілком нормальне явище «для демократії, де зміна альянсів є частиною усталеного порядку речей». У цьому руслі пролягала і така характерна особливість політичної традиції Бразилії, як тяжіння до нерадикальних розриву з минулим.

Обидва розглянутих вище головних питання, поставлених правлінням бразильських лівих (про сумісність / несумісність неолібералізму і «соціальності» і про зміни / континуїтет) несподіваним (а бути може, і по-своєму логічним) чином «зійшлися» в роздумах навколо ще одного феномена. Йдеться про «інший бік медалі» такого найголовнішого напрямки політики лівих, як боротьба з бідністю. Вище вже було сказано про визначальну роль цього напрямку в політичній самоідентифікації лівих, в їх соціально-політичний образ (без наявності сильної соціальної складової у своїй стратегії ліві не були б лівими). Тепер же хотілося б звернутися до ще однієї іпостасі даної проблематики.

Влітку 2007 р. світові і бразильські СМІ заговорили про зареєстроване в Бразилії в роки правління лівих надзвичайне явище: значному рості «шару супербагатіїв». Виходило, що при Лулі, колишньому робочому, що прийшов до влади з ціллю боротьби з бідністю та ліквідації соціальної нерівності, почали

наростати зворотні процеси: «багаті стали багаті, як ніколи». Як же можна оцінити даний феномен?

Боротьба з бідністю, при всій своїй видимій однозначності, несе в собі і великі протиріччя, пов'язані із загальним напрямом економічної політики уряду. Пт адже ринкові реформи, як уже говорилося вище, об'єктивно (така їх суть, їх іманентна риса) розширюють діапазон соціальної нерівності (на це можна впливати - з різним ступенем успішності - проведенням відповідної соціальної політики, але кардинально «виправити» цю іпостась ринкових відносин неможливо - інакше потрібно «ввести» інший соціальний лад, заснований на повній націоналізації і етатизації власності). Оскільки в «епоху Лули» неоліберальна складова курсу попередньої адміністрації - Ф.Е. Кардозу - не похитнулася, економічна стратегія кабінету Лули діяла у вже «Заданому» напрямку і в рамках певної логіки. Ця логіка визначалася тим, що для утримання макроекономічної стабільності та загальної економічної рівноваги було необхідно стримувати інфляцію (зберігаючи головне велике економічне досягнення «ери Кардозу»). Для стримування ж інфляції знадобилося підтримувати високу процентну ставку (за оцінкою фахівців, «астрономічну» - розміром в 11,5%); це, у свою чергу, сприяло надзвичайному зростанню прибутків банків і в цілому «фінансового сектора».

Про що ж свідчать ці тенденції? Чи говорять вони про «провал» бразильських лівих? Нам здається, що мова все-таки йде про підтвердження вищесказаної тези про їх помірний характер. Соціальні програми уряду зробили свою справу: вони змусили бідність, голод і злидні відступити, причому відступити значно. Разом з тим очевидно і те, що вони не зуміли радикально «перевернути» традиційне для Бразилії нерівномірний розподіл доходів, зламати вкорінену в країні систему соціальної нерівності; факт залишається фактом: незважаючи на просування соціальних програм, у цілому Бразилія поки залишається однією з найбільш нерівноправних країн світу (наша оцінка в

даному випадку збігається з думкою французького латиноамериканіста Ф. д'Арсі).

Повернемося до згаданого вище питання про досягнення стабільності. Це третя найважливіша проблема, піднята бразильським досвідом реформування суспільства. У політичній сфері стабільність є реальністю та невід'ємною рисою політичного ландшафту Бразилії як протягом демократичного транзиту (1985-1994 рр.), Так і на етапі «ери Кардозу» (1995-2002 рр.), Коли вона надзвичайно зміцнилася, та «епоха Лули» (з 2003 р.). У даному контексті вельми важливим є питання про демократію. Консолідація демократії, її зрілість і стабільне функціонування в період «ери Кардозу» - незаперечний факт. У «епоху Лули» демократичні інститути ні в якій мірі не були порушені. Навіть в найгостріші моменти корупційних скандалів 2005-2006 рр., коли вся політична система переживала очевидну кризу, «політичні та юридичні інститути показали свою життєву силу і функціонували при підтримці ЗМІ, що діяли в обстановці повної свободи». Більше того, «не було жодного моменту, коли б Лула проявив намір вдатися до авторитарних або популістським заходам для забезпечення збереження своєї влади». А переобрання Лули на другий президентський термін дозволило бразильським аналітикам зробити висновок щодо досягнення в країні «рівномірного» порядку демократичної зміни урядів і чергування владних еліт: «восьмиліття ПСДБ», а потім «восьмиліття ПТ» в якості правлячих партій, чії лідери очолюють вертикаль федеральної виконавчої влади. Даний факт кваліфікується як одна з найбільш вражаючих характеристик політичного життя Бразилії. Політична система Бразилії доказала свою безумовну прихильність демократичним цінностям. У всіх вимірах міжнародних соціологічних агентств Бразилія виступає як велика сучасна демократія.

Отже, Лулі вдалося полегшити відчайдушне становище малозабезпечених у своїй країні за допомогою таких соціальних програм, як Fome Zero ("Нульовий голод"). У рамках бразильської програми «Нульовий голод»

найбільш малозабезпеченим сім'ям була надана фінансова допомога. Були відкриті громадські ресторани, які забезпечували недороге триразове харчування. Крім того, програма «Нульовий голод» прагнула усунути першопричини бідності і голоду. Сім'ї могли отримати гроші на харчування тільки за умови, що діти ходять до школи. Хороша освіта дала цим дітям шанс вирватися з порочного кола бідності і голоду. В результаті понад 20 мільйонів людей здійснили стрибок із нижчого в середній клас, а відсоток бразильців, що живуть в абсолютній бідності, зменшився на 50 відсотків.

Отже, після проведення досліджень, ми можемо стверджувати, що є два варіанта боротьби з негативними наслідками соціальної нерівності:

а) здійснення попередніх заходів, тобто недопущення виникнення негативних наслідків, робота з причинами;

б) коригуючі заходи, тобто діяльність компенсаційного характеру при виникненні негативних наслідків соціальної нерівності.

Спробуємо розглянути ці два методи під призмою такого поняття про справедливість, коли суспільний добробут визначається рівнем добробуту або корисності найменш забезпеченого члена суспільства, так як автор роботи вважає концепцію лібералізму найбільш прийнятною в сучасних українських реаліях.

Почнемо з першого пункту. Як ми пам'ятаємо існує кілька основних причин нерівності в розподілі доходів населення.

1. Відмінності у здібностях і вміннях людей;
2. Інтенсивність праці;
3. Відмінності у професійних перевагах, видах занять та праці;
4. Відмінності в освіті і навчанні;
5. Інші чинники, такі як відмінності в готовності ризикувати, нерівність у володінні власністю, нерівність у доходах, спричинена нерівністю успадкованого і набутого майна; монополія на ринку, везіння, зв'язки, нещастя, дискримінацію за статтю, віком, етнічним походженням.

Проблема в тому, що не на всі ці причини можна впливати.

Наприклад люди мають різні розумові здібності, фізичні дані, різну схильність до ризику тощо, люди можуть працювати різну кількість годин на день, тиждень, а якщо необхідно — і у вихідні дні, різні види діяльності оплачують по-різному, через різну привабливість праці, й можливі ризики захворювань чи навіть загроз для життя. На ці причини не можна і не треба впливати, оскільки вони є об'єктивними та скоріше стимулюють розвиток, ніж пригнічують його. Хочеш більше отримувати та мати високий соціальний статус – працюй!

Ми живемо в час, коли інформація та знання є основоположними категоріями для досягнення успіху в соціумі. У сучасних умовах люди з вищим рівнем освіти (магістри, кандидати наук, доктори наук, доценти, професори) можуть заробляти більше грошей і здобути більш високооплачувану роботу. Іншими словами не рівень освіченості визначає фінансовий стан, а навпаки, фінансовий стан визначає рівень освіченості. В результаті ми маємо відсутність мотивації у студентів до здобуття якісної вищої освіти, що є наслідком незатребуваності вищої освіти у сучасному суспільстві. У сформованій ситуації ефективність витрат держави на систему вищої освіти пропорційна мотивації студентів до здобуття якісної вищої освіти і не перевищує зараз 10% відповідно до усередненої оцінки. Варто підкреслити, що якість здобутої освіти слабо корелює з матеріально-технічною і лабораторною базою, а також рівнем кваліфікації професорсько-викладацького складу. Тому за відсутності значимої мотивації серед студентів до здобуття якісної вищої освіти ефективність капіталовкладень у матеріально-технічну і лабораторну базу, а також у підготовку кадрів вищої кваліфікації професорів і доцентів залишається на рівні мотивації студентів до освіти.

Те ж саме стосується ефективності капіталовкладень у підготовку керівників, адміністраторів і менеджерів для системи вищої освіти. Застарілий підхід до призначення керівників різних рівнів у вищих навчальних закладах,

включаючи деканів і завідувачів кафедрами, з професорсько-викладацького складу, які не мають відповідної адміністративної освіти і навичок керівника, не відповідає завданням вищої школи. Такі посади є по своїй суті чисто адміністративними, і до завдань керівників підрозділів вузу в першу чергу входять організація і забезпечення навчального процесу і наукової діяльності при професійній і творчій автономності професорсько-викладацького складу. Тому кваліфікація педагога і вузького фахівця, а також ученого для заняття чисто адміністративних посад не потрібна, потрібна спеціальна освіта керівника – менеджера в сфері вищої освіти.

Вихід зі сформованої ситуації єдиний. Якщо у студентів відсутня мотивація до здобуття якісної вищої освіти, то цю мотивацію зобов'язана створити держава у виді ряду конкретних заходів. Цими заходами є зміна моделі вищої освіти і моделі фінансування вищої освіти. Необхідно створити модель, яка забезпечила б перехід від системи, основою якої є діяльність викладача до системи, де переважає активна пізнавальна самостійна діяльність студента, що забезпечує його саморозвиток, самопізнання. Це повинна бути освіта, яка передбачає, що колишні знання та досвід мають бути перетворені в процесі освіти у здатність людини до творення, творчості, пошуку нових знань. Це інноваційна освіта.

Необхідно створити модель системи вищої освіти, у якій державне замовлення точно відповідає обсягові і спеціальностям, затребуваним на даному етапі розвитку суспільства, з урахуванням перспектив його розвитку на найближчі 10 років. Інші спеціальності, що не ввійшли до держзамовлення, не фінансуються державою, а перевищуючий обсяг держзамовлення контингент абітурієнтів також навчається тільки на контрактній основі.

Необхідно змінити модель фінансування державою системи вищої освіти таким чином, щоб вищі навчальні заклади брали участь у конкурсі підготовки фахівців з певних спеціальностей і в обсязі держзамовлення, сформованого на основі реальних потреб суспільства у фахівцях тієї або іншої спеціальності й в

обсягах, обумовлених потребами суспільства з урахуванням плану розвитку суспільства на найближчі 10 років. При проведенні конкурсу враховуються регіональні потреби у фахівцях і наявність матеріально-технічної бази для їхньої підготовки. Сформований у такий спосіб перелік спеціальностей і обсяг підготовки фахівців з держзамовлення є основою для формування на час підготовки фахівців – бакалаврів або магістрів – підрозділів університету (факультетів і кафедр).

Усі студенти, що навчаються за держзамовленням, одержують від держави кредит на період навчання, який держава через міністерство освіти і науки виділяє на одержання обов'язкової стипендії в розмірі не меншим ніж середня заробітна плата в Україні. У договорі на одержання кредиту вказується, що якщо студент навчається протягом терміну навчання на "добре" і "відмінно", то він не повертає кредит. Повертають кредит студенти в тому випадку, якщо середня загальна оцінка за період навчання є задовільною.

В обох випадках студенти гарантовано працевлаштовуються державою по закінченні навчання на підприємства й в організаціях згідно держзамовленням і відповідно до рейтингу за середньою оцінкою за період навчання. Таким чином, на більш перспективні підприємства працевлаштовують випускників з більш високим рейтингом. В обох випадках студенти, які не повертають кредит і студенти, які повертають кредит за навчання (зі студентів, що навчалися за держзамовленням), зобов'язані за договором відпрацювати згідно з розподілом за рейтингом на підприємстві або в організації термін, що дорівнює терміну навчання за даною спеціальністю. У пресі зустрічаються й інші пропозиції щодо суми повернення кредиту. Закінчив вуз на відмінно – повертаєш 50% кредиту, закінчив на добре – повертаєш 75% кредиту, закінчив на задовільно - повертаєш 100% кредиту.

Автори погоджуються з поглядами, щодо бюджетних грошей, виділених на вищу освіту, які будуть надходити у вуз через студента, тим самим вони запрацюють згідно з ринковою системою. У результаті буде надана можливість

всім бажаючим вступити у вуз, у бідного і багатого. Навчальні заклади мають підвищувати високий рівень мотивації академічної освіти і чітких інтелектуальних активностей, створювати елітарні умови для пошуку і розвитку талантів. Привілейована освіта не для тих, хто може навчатися за рахунок тугого гаманця, а для тих хто має природну обдарованість та бажання її розвивати.

Зміна моделі фінансування і моделі вищої освіти таким чином, як це було запропоновано вище, створює для студентів, які навчаються за держзамовленням, на спеціальностях і в обсязі, що визначаються держзамовленням, стимули до здобуття якісної вищої освіти.

Фінансові стимули:

- одержання гарантованої стипендії в розмірі середньої заробітної плати, що забезпечує повноцінне життя студентові протягом усього періоду навчання;
- можливість неповернення кредиту за умови успішного навчання;
- гарантоване працевлаштування по закінченні вузу на термін, що дорівнює періоду навчання;
- робота на кращих за умовами роботи й оплати праці підприємствах за умови одержання якісної вищої освіти.

При цьому держава забезпечує:

- гарантовану безкоштовну вищу освіту громадян України за необхідними спеціальностями і в необхідному обсязі;
- різке зростання якості висококваліфікованих фахівців на необхідних державі посадах і галузях промисловості, що сприяє росту економіки;
- 100-відсоткову затребуваність фахівців, що навчаються за держзамовленням;
- скорочення обсягів фінансування вищих навчальних закладів з підвищенням ефективності використання коштів до 90% і можливістю їх цільового спрямування з одних статей витрат на інші.

Поза межами фінансування вузів, відповідно до держзамовлення, вузи здійснюють комерційну діяльність з підготовки фахівців з будь-яких спеціальностей на контрактній основі, причому вартість контракту визначається витратами на надані послуги. Фахівці, що здобувають вищу освіту на комерційній основі, працевлаштовуються самостійно або через центр зайнятості без участі вузу.

На відміну від програми навчання студентів за держзамовленням, сформованої для кожної спеціальності на підставі сучасних вимог до фахівця з боку підприємств-замовників, програма навчання студентів на комерційній основі містить обов'язкову частину, затверджену міністерством, і варіативну частину, що являє собою пропонований для вибору студентів набір спеціальних і додаткових дисциплін. При цьому обов'язкова частина не повинна перевищувати 20% від загальної кількості дисциплін, пропонованих для навчання за фахом, і студенти можуть вибрати з варіативної частини за своїм бажанням кількість дисциплін. Вартість навчання в цьому випадку буде визначатися обсягом обраних студентом дисциплін і мати змінну величину, що відповідає аудиторному навантаженню. Таким чином, за свої кошти абітурієнт може здобути саме таку освіту, яку він вважає за потрібне.

Зміна моделі системи вищої освіти спричинить зміну моделі наукового сектора вузу. Нова модель наукового сектора вузу будуватиметься виходячи із сучасних завдань і цілей, що ставить держава перед вітчизняною наукою, а також з урахуванням світових прогресивних тенденцій у науці. Це знизить кількість «незатребуваних» фахівців з вищою освітою.

Згідно з прогнозами ЮНЕСКО в XXI ст. цивілізованого рівня добробуту досягнуть тільки країни, в яких 40-50% працездатного населення буде мати якісну вищу освіту. На сьогодні, після радянської епохи, в Україні всього близько 13% населення з повною і 16-18% з неповною вищою освітою. Можна констатувати, що низький професійний й загальнокультурний рівень значної

кількості населення, особливо молоді, становить загрозу не тільки перспективам економічного росту, але й соціальної стабільності.

Крім вищезазначених причин нерівності в розподілі доходів населення, є ще такі чинники, як нерівність у володінні власністю, нерівність у доходах, спричинена нерівністю успадкованого і набутого майна; монополія на ринку, везіння, зв'язки, нещастя, дискримінацію за статтю, віком, етнічним походженням. Ці чинники не є об'єктивними, більш того, на нашу думку, ці чинники гальмують, а то й взагалі пригнічують стимули розвитку, ведуть до деградації суспільства, виступають загрозою соціальній безпеці. Держава не може впливати на ці причини, але може корегувати їх прояви шляхом розподілу і перерозподілу.

Першочерговим завданням органів місцевої влади, на мою думку, є створення надійного вимірювання економічної нерівності та бідності на регіональному рівні, запровадження адекватних оцінок дієвості заходів з подолання бідності та ефективності соціальних програм.

Одним із важливих напрямів впливу на формування доходів населення є податок з доходів фізичних осіб, який в Україні було запроваджено у 2004 р. за єдиною ставкою – 15%. З метою створення умов для економічного зростання податок з доходів має сприяти збільшенню обсягів заощаджень та трудових зусиль, а також бути нейтральним щодо економічних рішень суб'єктів господарювання. Недоліки податкової системи можуть негативно впливати на сферу соціального захисту, а це, в свою чергу, призводить до дестабілізації суспільно-політичної ситуації в країні. Отже, проблему соціальної нерівності можна скорегувати методами податкового регулювання.

Якраз тут дуже важливим визначення економічної оцінки компромісу між ефективністю та справедливістю. Чому так важливо було визначити, яким чином трактувати справедливість? На нашу думку, проблема Луганської області – не в самій соціальній нерівності, а в існуванні бідності. З позиції концепції утилітаризму (коли суспільний добробут базується на арифметичній

сумі функцій індивідуальних корисностей) всі багаті в повній мірі компенсують бідність. Лібертаріанство підводить приблизно до тих же висновків: багатий заслуговує на багатство, а бідний – на бідність і держава не повинна втручатися. Егалітаристи запропонували б ввести прогресивну шкалу оподаткування для вирівнювання несправедливості. І це дійсно є дієвим в багатьох країнах Європи. Наприклад у Швеції якщо скупний прибуток фізичної особи не перевищує 170 тис. крон, податок складає 31%, при перевищенні вказаної суми, ставка податку може зростати до 50%. Але, Швеція, на відміну від України, - розвинута країна. Якщо стягувати в Україні таким чином податки, то по-перше – українці придумують, яким чином обійти закон, по-друге – це ще більше пригнітить стимули до розвитку, а ми не можемо собі цього дозволити. Ось чому, в умовах, що склалися на даний час в Україні, логічніше діяти, виходячи із принципів лібералізму: зменшити бідність, але не завдаючи значної шкоди капіталістам.

Якщо органам місцевої влади колись таки вдасться знизити рівень корупції, можливим стане також введення ефективної системи податкових пільг для населення з невисокими доходами. Це матиме ефективний вплив на споживача. Але за сучасних умов податкові пільги будуть отримувати хто завгодно, лише не ті, кому вони по праву належать. Підтвердженням даного факту є статистика: розрахунки Міністерства фінансів України вказують на те, що діюча система пільг орієнтована здебільшого на забезпечене населення якщо на одного бідного в середньому припадає 8,2 грн. на місяць у вигляді пільг, то на одного небідного – відповідно 19,1 грн. Як наслідок – пільги, допомоги та субсидії поглиблюють диференціацію в доходах. До того ж діюча система пільг та допомоги є надто розгалуженою, фінансово необґрунтованою, значною мірою декларативною, непрозорою та соціально несправедливою.

При формуванні механізму регулювання реального рівня доходів населення важливо передбачити також регламентацію припустимих пропорцій між доходами різних соціальних груп. Це необхідно для того, щоб рівень

доходів громадян з фіксованими доходами (працівників бюджетної сфери, а також пенсіонерів, інвалідів, багатодітних сімей та інших категорій громадян, доходи яких забезпечуються за рахунок бюджету) надто не відставав від рівня доходів працівників виробничої сфери.

Ну і насамкінець, найбільш очевидні речі: перегляд соціальних стандартів та соціальних гарантій, збільшення мінімальної заробітної плати. Будь-хто розуміє, що прожити на мінімальну заробітну плату неможливо. Так навіщо встановлювати ці стандарти, якщо вони втрачають свою основну функцію в економіці?

Переглядаючи так званий споживчий набір, на основі якого розраховується інфляція, уряд поступово виводить із нього дешевші товари і товари, що дійсно користуються попитом, і заміщує їх іншими, ціни на які зростають повільніше. Так, після останнього перегляду споживчого набору із нього прибрали дитяче харчування, згущене молоко, оцет, господарче мило та окуляри. Натомість у ньому з'явилися оливкова олія, миючі засоби, шафи-купе, памперси та контактні лінзи, ноутбуки та флешки. Проте від 2000 року уряд так і не змінив споживчий кошик, на базі якого розраховується прожитковий мінімум, від якого, у свою чергу, залежать усі соціальні виплати, зокрема, і пенсії.

Склад цього кошика досить часто порівнюють із харчовим раціоном часів блокадного Ленінграда чи пайком військовополонених німців у сталінських таборах. Зокрема, передбачається, що за добу українець має споживати 270 грамів хліба (білого та чорного), по 5 грамів сала та гречки, 250 грамів картоплі, 50 грамів огірків чи помідорів, половину яйця, півтори склянки молока та 25 грамів ковбаси. Водночас для людей, доходи яких залежать від визначеного урядом прожиткового мінімуму, харчі - чи не найбільша стаття витрат. Вносячи у кошик, за яким розраховується інфляція, ноутбуки замість процесорів та моніторів, у кошику, за яким визначається прожитковий мінімум, уряд у той же час зберігає такі норми, як одна пара джинсів на 3 роки, костюм

офіційний на 4 роки, костюм спортивний на 5 років, зимове пальто для чоловіків на 4 роки, а для жінок на 8 років. Для відпочинку пропонується використовувати одні плавки 10 років, а купальник - 4 роки, а пенсіонери мають обходитися без купальних костюмів узагалі. Крім того, середньостатистична родина має 15 років користуватися одним холодильником, 10 років - телевизором і міняти люстри раз на 25 років. За підрахунками експертів, якби споживчий кошик, за яким розраховується прожитковий мінімум, було приведено у відповідність із тим, що мінімально потрібно для життя в Україні, то прожитковий мінімум треба було б підвищити щонайменше на 25%. Водночас як би структура іншого кошику, чи споживчого набору було приведено у відповідність із тим що і у якій пропорції споживають українці, то можна було б побачити реальні зміни у рівні цін, і різниця із нинішньою офіційною статистикою була б у щонайменше 15%.

Вітчизняна система соціального обслуговування та надання соціальних послуг не відповідає вимогам сьогодення і потребує змін. До основних проблем слід віднести: державну монополію у сфері надання соціальних послуг, що призводить до бюрократизму та знижує якість послуг; недооцінку ролі громадських, благодійних, релігійних організацій і місцевих ініціатив у впровадженні соціальних послуг у громаді; нечітку схему повноважень і розподілу функцій профільних міністерств, місцевих державних адміністрацій, органів самоврядування та надавачів соціальних послуг; відсутність єдиного підходу до фінансування стаціонарних закладів, що надають соціальні послуги; незначні обсяги бюджетного фінансування, недосконалість механізму трансфертів фінансових ресурсів держави на рівень територіальної громади; недосконалість законодавства щодо прав органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій організувати послуги у громаді, визначати нормативи, стандарти цих послуг; інформаційний вакуум серед потенційних клієнтів і зацікавлених осіб щодо переліку соціальних послуг та державних і недержавних установ, які їх надають у конкретній місцевості; відсутність

механізмів державного та незалежного моніторингу якості послуг, неможливість оцінити вплив соціальних послуг на покращення життя отримувача конкретної послуги.

Гострою проблемою в Україні є пільгове забезпечення, яким користується майже 40% населення. Систему пільг регулює більше 50 законів та інших нормативно-правових актів. Водночас не прийнято закон, який би визначав єдиний порядок надання пільг, включав би дієві механізми їх реалізації та фінансування, враховував доходи і матеріальний добробут пільговика та його сім'ї, а це зумовлює виникнення суперечностей у процесі їх практичного застосування та нівелює саме поняття пільг.

Систематизація стратегічних напрямів модернізації державної політики у сфері соціального захисту здійснена на основі диференційованого підходу до різних соціально-демографічних груп і категорій громадян: загальний соціальний захист; соціальний захист економічно активного населення; соціальний захист окремих категорій громадян з відповідними пріоритетами та заходами, які представлені на рис. 3.1. Реалізація запропонованих напрямів вимагає впровадження ефективних механізмів – організаційно-інституційного, нормативно-правового, фінансово-економічного, інформаційного та кадрового забезпечення.

Отже, існуюча система соціального захисту населення України значно порушує принцип соціальної справедливості, не забезпечує соціальної підтримки тих осіб, які дійсно її потребують, свідчить про нераціональне використання державних коштів, породжує зловживання, створює соціальну нестабільність, стає об'єктом політичних маніпуляцій перед виборами тощо.

При розробці заходів модернізації варто орієнтуватися на загальні тенденції соціальної політики європейських держав: підвищення продуктивної зайнятості, здійснення інвестицій у людський розвиток, боротьба з бідністю та соціальною ізоляцією, забезпечення гарантованого мінімального доходу, подолання нерівності в доступі до освіти, охорони здоров'я та інших послуг, проведення пенсійної реформи, запобігання соціальним ризикам, здійснення збалансованого розподілу відповідальності за формування надходжень до системи соціального захисту та пропорційний розподіл її видатків за функціональними напрямками, підвищення ролі місцевих органів самоврядування, недержавних організацій, соціального партнерства. Водночас важливим є критичне сприйняття зарубіжного досвіду, оскільки набір рекомендацій, отриманих в інших політико-правових, соціально-економічних та інституційних умовах, не дає очікуваних результатів. Запроваджувати апробовані світові досягнення можна за умови розробки всіх необхідних заходів, у тому числі проведення локальних експериментів та аналізу їх результатів.

Професійно проведена модернізація дасть можливість забезпечити підвищення рівня та якості життя громадян, зростання соціального і трудового потенціалу, зниження рівня бідності та соціальної нерівності, зменшення втрат висококваліфікованої робочої сили тощо. Результатом проведення реформ у сфері соціального захисту стане досягнення більш високих соціальних стандартів, запровадження системи соціального права, вдосконалення механізмів надходжень і витрат коштів на соціальний захист, оптимізація мережі відповідних закладів і витрат на їх утримання з одночасним підвищенням якості надання соціальних послуг, створення єдиної інформаційно-аналітичної системи та єдиної бази даних соціальної допомоги, пільг тощо. Кінцевою метою та критерієм ефективності модернізації державної політики у сфері соціального захисту має стати досягнення соціальної справедливості, забезпечення високого рівня соціальної безпеки на основі підвищення добробуту всіх громадян.

Висновок

На основі обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження системи соціального захисту встановлено, що в соціальній державі система соціального захисту відіграє важливу роль у забезпеченні життєдіяльності людей і покликана зменшувати рівень бідності через мінімізацію соціальних ризиків. Це означає, що соціального захисту потребують не лише соціально вразливі, мало захищені групи населення, але й особи працездатного віку, тобто кожна людина є об'єктом соціального захисту впродовж всього життєвого циклу. Актуальності питанню додає бідність значної частини населення, що веде до проблем в економіці та соціальних настроях в суспільстві. Так, до 50 % українців вважають себе бідними, а якщо оцінювати з точки зору європейських стандартів, то ця цифра підвищиться до 85%. Звичайно «невидима рука ринку» допомогти не може.

Питанням зменшення негативних проявів соціального розшарування в Україні займаються і на державному, і на місцевому рівнях. І хоча дослідження спрямоване на ситуацію в Луганській області, повне висвітлення теми неможливе без огляду економічної ситуації в Україні в цілому, на це є декілька причин:

- місцеві органи влади мають можливість самостійно діяти в досить вузькому колі питань;
- через наявність перерозподілу коштів серед регіонів, при бідності інших регіонів відбуватимуться значні відтоки отриманих ресурсів в бідніші регіони;
- врешті-решт, фінансування регіонів значною мірою залежить від грошово-монетарної та фіскальної політики уряду, а також результати такої політики.

Основні макроекономічні показники по Україні показують, що економічна ситуація невтішна. Найлогічніше припустити, що буде нова хвиля

економічної кризи, яка, в першу чергу, охопить малий та середній бізнес (МСБ в структурі бізнесу Луганської області становить близько 90%). МСБ, по-перше, створює більшу частину робочих місць (зменшує бідність), по-друге – формує середній клас (тобто знижує соціальну нерівність).

Звичайно, уряд та місцеві органи влади не могли не помітити всі масштаби проблем. Тим не менш, ситуація вимагає докорінних структурних перетворень, в той час як на даному етапі ми маємо лише компенсації та пільги, що ніяким чином не знищують причини проблем, а лише нівелює наслідки.

Відтак, в роботі пропонується поділити всі причини соціальної нерівності на три складові, що вимагатимуть дещо різних дій:

1. Об'єктивні чинники (відмінності у здібностях і вміннях людей; інтенсивність праці; відмінність у професійних перевагах, видах занять та праці). На ці чинники впливати не потрібно, так як вони стимулюють до розвитку.

2. Відмінність в освіті та навчанні, об'єктивний чинник, що в українських реаліях став суб'єктивним. Україні потрібні докорінні перетворення в сфері освіти.

3. Суб'єктивні чинники (нерівність у володінні власністю, нерівність у доходах, спричинена нерівністю успадкованого і набутого майна; монополія на ринку, везіння, зв'язки, нещастя, дискримінацію за статтю, віком, етнічним походженням). Тут органи влади мають активно втручатися, компенсуючи негативні аспекти даних чинників. Це можуть бути матеріальні допомоги, пільги чи соціальні стандарти. Але наразі соціальні стандарти в Україні дуже низькі та не виконують свої прями функції.

Всі окреслені проблеми дуже важко вирішити через відсутність коштів; відсутність конкретного плану дій; корупцію; об'ємність тіньового сегменту; бюрократію; політичну заангажованість всіх аспектів економіки; популістські дії уряду.

Але міжнародний досвід показує, що всі ці проблеми реально вирішити. Не потрібно ставити за мету ліквідувати соціальну нерівність зовсім. Живучи в світі, де панує капіталізм і не будучи Китаєм або Кореєю, соціальна нерівність буде невід'ємною складовою розвитку. Тому першочергова задача – ліквідувати бідність не зашкодивши при цьому розвитку.

На основі принципу соціальної справедливості має здійснюватися перерозподіл доходів між різними верствами населення шляхом створення справедливої системи податків, раціоналізації соціальних трансфертів, впорядкування системи пільг, реформування пенсійної системи тощо. Принцип соціальної відповідальності держави, підприємців і громадян передбачає реалізацію у повному обсязі державних соціальних гарантій і соціальних стандартів, створення дієвих податкових механізмів, запровадження жорсткої дисципліни соціальних відрахувань; своєчасну сплату податків і соціальних внесків, підтримання гідного рівня оплати праці, створення якісних робочих місць, розвиток соціальної інфраструктури; практичну реалізацію трудового потенціалу в легальній економічній сфері, свідому передачу податків і соціальних внесків на суспільні витрати тощо.

Модернізація існуючої системи соціального захисту дасть можливість більш чітко збудувати систему державної політики на загальнодержавному і регіональному рівнях, уникнути непотрібних дублювань повноважень і сфер компетенції різних управлінських органів, системно вписати державну політику у сфері соціального захисту населення в загальну стратегію розвитку України. Одержані результати показують, що ефективність системи соціального захисту та рівень соціальної безпеки залежать від комплексної політики держави, яка передбачає цілісність, концептуальність і прогностичність, узгодження національних і регіональних цілей та пріоритетів розвитку, основних ресурсних та інституційних джерел забезпечення державної політики.

Список літературних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 № 2542-III
2. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності ” від 23.09.1999 № 1105-XIV
3. Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 14.05.1992 № 2343-XII
4. Закон України “Про зайнятість населення” від 01.03.1991 № 803-XII
5. Закон України „Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні ” від 16.12.1993 року № 3721-XII
6. Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні ” від 21.05.1997 № 280/97-ВР
7. Закон України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” від 05.04.07 №877-V
8. Закон України ”Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам ” від 16.11.2000 року № 2109-III
9. Закон України „Про державну допомогу сім’ям з дітьми ” від 21.11.1992 року № 2811-XII
10. Закон України „Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям ” від 1.06.2000 року № 1768-III
11. Закон України „Про освіту ” від 23.05.1991 року № 1060-XII
12. Закон України „Про охорону дитинства ” від 26.04.2001 року № 2402-III
13. Закон України „Про державну податкову службу в Україні» від 14 грудня 1990 року № 509-XII
14. Закон України від 19.06.03 №966-IV ”Про соціальні послуги”
15. Закон України від 02 червня 2005 року № 2623 “Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей ”
16. Закон України від 09.07.2003 №1058-IV “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування ”

17. Закон України від 06.11.2009 №1715-VI “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2009 рік ”
18. Указ Президента України «Про невідкладні заходи з подолання бідності» за № 274/2010 від 26.02.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.cpsr.org.ua/index.php?option>
19. Указ Президента України від 01.06.2005 №900 “Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями ”;
20. Указ Президента України від 18.12.2007 №1228 “Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями ”.
21. Постанова КМУ від 29.01.03 № 117 „Про Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги ”;
22. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2009 N 1417 „Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг)”;
23. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 № 12 „Про порядок надання платних соціальних послуг та затвердження їх переліку”;
24. Постанова Кабінету Міністрів України 24.12.2003 № 250 „Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім’ям ”;
25. Постанова Кабінету Міністрів України 26.07.1996 №832 „Про підвищення розмірів державної допомоги окремим категоріям громадян ”;
26. Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2009 № 370 «Про запровадження спеціального моніторингу погашення підприємствами, установами та організаціями заборгованості з виплати заробітної плати, страхових внесків до Пенсійного фонду України та обов’язкових платежів до державного та місцевих бюджетів»;

27. Постанова кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. N 656 Київ «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення»
28. Абрамов М. О. О промышленной политике и налоговом регулировании// Свободная мысль. – 2009. – 1 (1596). С. 101 – 116
29. Балакірева О.М. Громадська думка на межі 2008-2009 рр.: оцінка року та погляд у майбутнє// Український соціум. – 2008. - №4.- С. 135 – 153
30. Балакірева О.М. Нерівномірність розподілу доходів населення України як соціально-економічна проблема// Український соціум. – 2009. - №3. - С.49-64
31. Баланда А. Доходи населення в контексті безпечного розвитку особи і суспільства // Україна: аспекти праці. – 2006.
32. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз : монографія / Л. С. Шевченко, О. А.Гриценко, Т. М. Камінська та ін. / за ред. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2010. – 448 с.
33. Гвелесіані А. Вплив соціально-економічного розвитку диференціації доходів населення України / А. Гвелесіані, І. Литвин // Економіка України. – 2010. - №1. – С.82-89.
34. Гудима О.В. Шляхи удосконалення доходів і видатків населення / О.В. Гудима // Держава та регіони. – 2008. - №4. – С.42-46
35. Демографічні чинники бідності : монографія / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2009. – 184 с.
36. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні : монографія / [Балакірева О.М., Головенько В.А., Дмитрук Д.А. та ін.] ; за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 592 с.
37. Жук Ю. Треба вміти дивитись у вічі, або в Болонський процес слід входити з українським позитивним досвідом, враховуючи реалії /Юрій Жук.//Вища школа. 2008. - 16-23 березня. – С.12-17

38. Зязюн Л. Академічні виховні цінності в системі освіти Франції./ Лариса Зязюн // Вища освіта України. - 2009. - №1. – С.110-115.
39. І. В. Рудкевич. Вибір найбільш прийнятних способів та оптимальний характер втручання держави в діяльність соціальної сфери. – 2010р. Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua>
40. Кириченко І. Р. Чи існує в Україні соціальна нерівність?// «Дзеркало тижня» №9, 14 березня 2009
41. Кисіль, Юлія Миколаївна. Історико-політологічні аспекти формування соціальної нерівності та українська реальність [Текст] / Ю. М. Кисіль // Держава і право. - 2009. - Вип. 43. - С. 763-768.
42. Кундєєва Г. О. Вплив рівня диференціації доходів населення на вирішення продовольчої безпеки домогосподарств// Вісник Запорізького національного університету. - №4(8), 2010
43. Міщенко М. Середній клас: самовизначення в соціальній структурі суспільства [Електронний ресурс] М. Міщенко // Нац. безпека і оборона, 2008. – № 7. – С. 5–13. – Режим доступу : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/journal.php?y=2008&cat=121>
44. Навроцький О.І. Вища школа в умовах трансформації суспільства / О.І. Навроцький: Монографія. Харків: Основа, 2000. – 240 с
45. Національна економіка: Тексти лекцій / О. П. Тищенко, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін.; За заг. ред. А. Г. Савченка. — К.: КНЕУ, 2007. — 464 с
46. Оцінка структури грошових доходів населення України методом декомпозиції коефіцієнта Джині / А.Г. Гвелесіані // Демографія та соціальна економіка — 2009. — № 2. — С. 153-161. — Бібліогр.: 16 назв. — укр.
47. Про стратегію подолання бідності [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Правової бібліотеки України. — Режим доступу: <http://uapravo.net/data2008/base54/ukr54648>
48. Рождественська Л. Г. Статистика ринку товарів і послуг : навч. посіб. / Л. Г. Рождественська. — К.: КНЕУ, 2005 — 419 с.

49. Сірий Є.В. Соціологія. - К.: Атіка, 2004. - 480 с.
50. Середній клас – передумова демократичної перспективи України [Електронний ресурс] // Нац. безпека і оборона, 2008. – № 7. – С. 2–4. – Режим доступу : <http://www.razumkov.org.ua/ukr/journal.php?y=2008&cat=121>.
51. Соціологічне опитування «Яке з наведених суджень найбільшою мірою відповідає фінансовому становищу Вашої родини (динаміка 2004–2009)» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php/poll.php?poll_id=139
52. Статистичний щорічник України за 2011 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Держ. комітет статистики України, 2012. – 567 с.
53. Фінанси: Навч. посіб. / В.С. Загорський, О.Д. Вовчак, І.Г. Благун, І.Р. Чуй. — 2-ге вид., стер. — К.: Знання, 2008. — 247 с.
54. Фролова Н. Б. Пропорційний податок з доходів: особливості та досвід використання// Фінанси України. – 2005. - №10. – С. 34 – 41
55. Холод Н. М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках : монографія / Н. М. Холод. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 442 с.
56. Чуприна О. О. Соціальна нерівність і бідність в Україні// Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого № 2 (5) 2011
- Шангіна Л. Структура доходів і витрат домогосподарств «не відчула» кризи /Л. Шангіна, В. Юрчишин // Макроекон. огляд України, – 2009. – Груд. – С. 1–4.
57. Швабій К. І. Довгострокова тенденція розподілу доходів населення України / К. І. Швабій // Фінанси України. – 2010. – № 1. – С. 77-79.
58. Ярмолицька Є.В. Проблеми методичного та інформаційно-технологічного забезпечення статистичних завдань // Питання статистики. 2006. № 3.
59. Вульфсон Б.Л. Мировое образовательное пространство на рубеже XX-XXI вв./ Б.Л. Вульфсон // Педагогика. – 2012. - №10. – С.3-14

60. Доклад о развитии человека 2010: реальное богатство народов: пути к развитию человека [Электронный ресурс] : пер. с англ.; ПРООН. – М. : Весь мир, 2010. – 244 с. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/development/hdr/2010/>.
61. Лекції професора Майкла Сандала. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.justiceharvard.org>
62. Arcy F. d' Le premier mandat de Lula: un bilan contraste // *Amerique latine. Les surprises de la democratie* / Couffignal J. (dir.). Paris, 2007. P. 41—42.
63. Carpentier S. Lula veut insuffler de la croissance au Bresil // *La Croix*. 06.04.2007.
64. Le nouveau Bresil de Lula: dynamique des paradoxes / Eeuwen D. van (dir.). Paris, 2006; *LeMonde*. 31.10.2006; см. также: Petit P., Valenzuela P. Lula, .Donde vas? Brasil entre la gestion de la crisis y la prometida transformacion social. Barcelona, 2004; Sallum Jr. B. La especificidad del gobierno de Lula // *Nueva Sociedad*, 2008. №217. P. 167, 171.
65. Lula da Silva L.I. Brasil hoje: mais desenvolvimento e menos desigualdade // *Cahiers des Ameriques latines*, Paris, 2005/1-2. №48-49. P. 16.
66. Lula da Silva L.I. Les bases de l'egalite // *Mouvements*. Paris, septembre—decembre 2006. №47—48. P. 48.
67. Nogueira M.A. Novemeses depois & Circunstancias, herancas e hegemonia // *Jornal da Tarde*. Sao Paulo. 04.10.2003; см. также: Santos R. O governo de “uniao nacional” e os partidos // [Электронный ресурс]. URL: <http://www.arnet.com.br/gramsci/arquiv240.htm>; Singer A. Raizes sociais e ideologicos do lulismo // *Novos Estudos CEBRAP*. 2009. № 85. P. 96.
68. Vidal D. Lula President. Les elections generales des 6 et 27 octobre 2002 au Bresil // *Problemes d' Amerique Latine*. 2002. №46/47. P. 144-145.
69. Головне управління статистики в м. Києві. Режим доступу: <http://www.gorstat.kiev.ua/>

70. Державна податкова служба України. Режим доступу:
<http://sts.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/arkchiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/sweden/>
71. Державна служба статистики України. Режим доступу:
<http://www.ukrstat.gov.ua/>
72. Міністерство фінансів України. Режим доступу:
http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77440
73. Національний банк України. Режим доступу:
http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44464

Додатки

Додаток А

Набори продуктів харчування, набори непродовольчих товарів та набори послуг для основних соціальних і демографічних груп населення
Набір продуктів харчування для дітей
(одній дитині кілограмів на рік)

Найменування продукту	Вік дитини, років	
	0 - 6	6 - 18
Хлібопродукти:		
хліб пшеничний	29,2	51,1
хліб житній	14,6	28
борошно пшеничне	4,6	7,9
Крохмаль	0,7	1,1
Крупи, бобові, макаронні вироби:		
крупя:	11,1	15,3
рисова	1,3	1,8
манна	0,9	1,2
пшоняна	1,7	2,3
гречана	2,4	3,4
вівсяна	0,7	0,9
інші крупи	4,1	5,7
бобові	0,6	0,8
макаронні вироби	2,9	4
Картопля	73	93,7
Овочі різні:		
капуста	16,4	21,9
помідори	16,4	21,9
морква	8,2	10,9
огірки	6,6	8,7
буряки	6,6	8,7
цибуля	6,6	8,7
інші овочі та баштанні	21,3	28,5
Фрукти різні:		
яблука	27,4	30,4
ягоди та виноград	8,2	9,1
цитрусові та інші тропічні плоди	5,5	6,1
кісточкові	5,5	6,1
груші	2,7	3
інші фрукти та горіхи	5,5	6,1
Соки плодово-ягідні та овочеві	45,6	54,8
Сухофрукти	3,65	5,5
Цукор	18,25	23,1

Мед	1,1	1,1
Кондитерські вироби	5,5	6,1
Масло вершкове	7,7	12,8
Олія	3	5,1
Яйця, штук	182,5	365
Молоко, молокопродукти:		
молоко незбиране	91,3	82,1
кисломолочні напої	91,3	82,1
сир	18,25	20,7
сметана	2,7	7,3
сир твердий	1,8	4,3
М'ясо, м'ясопродукти:		
м'ясо:		
яловичина, баранина, телятина	11,7	18,3
свинина пісна	5,8	9,2
птиця, кріль	5,8	9,2
субпродукти (печінка, язик, мозок)	5,9	9,1
м'ясопродукти:		
ковбаса варена, сосиски, сардельки	4	6,3
ковбаса напівкопчена	1,3	2,1
балик м'ясний, шинка, карбонат	1	1,5
сало	1	1,5
Риба, рибопродукти:		
риба свіжа, свіжоморожена	8,6	14,6
рибопродукти	4,2	7,3
Чай	0,073	0,1
Какао	0,365	0,365
Дріжджі	0,365	0,365
Сіль	1,8	3,3
Спеції (лавровий лист)	0,073	0,1

Додаток Б

Поживний склад середньодобових наборів продуктів харчування для дітей

Показник	Вік дитини, років				
	0 - 3	4 - 6	7 - 10	11 - 13	14 - 17
Білки, грамів	53	65	78	87	96
з них тваринні, грамів	33	37	39	44	48
Жири, грамів	53	58	70	77	84
з них олії, грамів	6	10	16	18	20
Вуглеводи, грамів	212	305	365	408	446
Енергетична цінність, ккал	1540	2000	2400	2675	2925

Набір продуктів харчування для працездатного населення
(кілограмів/рік на одну людину)

Найменування продукту	Кількість
Хлібопродукти:	
борошно житнє	0,4
борошно пшеничне	9
хліб житній	39
хліб пшеничний	62
макаронні вироби	4
рис	2,5
пшоно	1
гречана крупа	2
вівсяна крупа	1,1
бобові	1,9
інші	0,5
Картопля	95
Овочі, баштанні:	
капуста	28
помідори, огірки	25
морква, буряк	18
цибуля, часник	10
баштанні	16
інші	13
Фрукти і ягоди:	
фрукти, ягоди свіжі	60
сухофрукти	4
Цукор, кондитерські вироби:	
цукор	24
кондитерські вироби	13
Олія	7,1

Маргарин	2
М'ясопродукти:	
яловичина	14
баранина	2
кріль	2
свинина	8
субпродукти	4
птиця домашня	12
сало	2
ковбасні вироби	9
Рибопродукти:	
риба свіжа	7
оселедці	4
інші	2
Молокопродукти:	
молоко незбиране	60
молоко з малим вмістом жиру	65
масло вершкове	5
сир твердий	3,5
сир м'який	10
сметана	5
Яйця, штук	220
Поживний склад	
Білки, грамів	87,1
Жири, грамів	98,4
Вуглеводи, грамів	388,1
Енергетична цінність, ккал	2790,8

Додаток В

Мінімальний набір предметів гардеробу для чоловіків працездатного віку та пенсіонерів
(на одну особу)

Найменування товару	Чоловік працездатного віку		Пенсіонер	
	кількість предметів, штук	термін служби предметів, років	кількість предметів, штук	термін служби предметів, років
Верхній зимовий одяг				
куртка на синтапони	1	4	1	5
Верхній демісезонний одяг				
плащ	1	5	1	8
Костюм (двійка)	1	5	1	7
Сорочка із змішаної тканини	5	4	3	5
Брюки:				
із напіввовняної тканини	1	4	1	5
із джинсової або бавовняної тканини	1	3	1	5
Джемпер, светр	1	3	1	6
Спортивний костюм	1	3	1	4
Натільна білизна:				
труси	5	2	4	2
майка	2	1	2	1
плавки	1	10	-	-
Панчішно-шкарпеткові вироби:				
шкарпетки	7	1	5	2
Головні убори:				
кашкет із вовняної тканини	1	6	1	7
шапка, шарф із вовняної, напіввовняної та синтетичної пряжі (комплект)	1	6	1	6
Галантерейні вироби:				
рукавиці із вовняної, напіввовняної та синтетичної пряжі	1	3	1	4
краватка	1	10	1	10
електробритва	1	6	1	6
інші* (30 відсотків)				
Взуття:				
зимове:				
чоботи утеплені	1	5	1	6
осінньо-весняне:				
черевики осінні	2	5	1	5
літнє та спортивне:				
кросове взуття	1	3	1	3
туфлі	2	5	1	5
домашнє	1	3	1	3
гумове	1	7	1	5

Додаток Г

Мінімальний набір предметів гардеробу для жінок працездатного віку та пенсіонерів
(на одну особу)

Найменування товару	Жінки працездатного віку		Пенсіонерка	
	кількість предметів, штук	термін служби предметів, років	кількість предметів, штук	термін служби предметів, років
Верхній зимовий одяг:				
пальто	1	8	1	10
Верхній демісезонний одяг				
пальто	1	7	1	8
плащ	1	5	1	8
Сукня:				
із напіввовняної тканини	1	5	1	6
із бавовняної тканини	1	3	1	2
Халат	1	5	2	5
Блузка	3	5	2	6
Спідниця із вовняної та напіввовняної тканини	1	5	1	6
Джемпер, светр	1	3	1	6
Спортивний костюм	1	3	1	4
Натільна білизна:				
труси	5	2	5	3
бюстгальтер	2	2	2	4
сорочка нічна	2	3	2	3
комбінація	2	4	2	4
купальник	1	4	x	x
Панчішно-шкарпеткові вироби:				
колготки	6	2	4	2
рейтузи	1	4	1	3
Головні убори:				
шапка, шарф із вовняної, напіввовняної та синтетичної пряжі (комплект)	1	4	1	5
хустка:				
напіввовняна	1	4	1	4
бавовняна	-	-	1	4
Галантерейні вироби:				
рукавички із вовняної, напіввовняної та синтетичної пряжі	2	3	1	4
інші* (30 відсотків)				
Взуття:				
зимове:				
чоботи	1	5	1	6
осінньо-весняне:				
туфлі (на низькому підборі)	1	2	1	3,5
літнє та спортивне:				
туфлі	1	1,5	1	2,5
спортивне некрсове	1	3	-	-
домашнє	1	3	1	3
гумове	1	3	1	2

Додаток Д

Мінімальний набір предметів гардеробу для дітей від 0 до 6 років
(на одну особу)

Найменування товару	Кількість, штук	Термін служби, років
Верхній зимовий одяг:		
шуба із штучного хутра або пальто	1	2
Верхній демісезонний одяг:		
куртка на синтапоні	1	2
Сукня для дівчаток із напіввовняної тканини	2	3,5
Сорочка для хлопчиків із бавовняної та змішаної тканини	2	1
Брюки для хлопчиків:		
із напіввовняної тканини	1	2
із джинсової тканини	1	1,5
Джемпер, светр	1	2
Спортивний костюм	1	1
Гарнітур для новонароджених (шапочка, сорочечка, пелюшки)	1	6
Натільна білизна:		
труси	5	1,5
футболка	3	1
піжама	1	2
Панчішно-шкарпеткові вироби:		
шкарпетки	4	1
колготки	3	1
рейтузи	1	2
Головні убори:		
шапка, шарф із вовняної, напіввовняної та синтетичної пряжі (комплект)	1	2
Галантерейні вироби:		
рукавички з вовняної, напіввовняної та синтетичної пряжі	2	3
Взуття:		
зимове:		
чоботи (валянки)	1	1
осінньо-весняне:		
черевики, напівчеревики	1	1
літнє та спортивне:		
туфлі	1	1
домашнє	1	1
гумове	1	1

Додаток Е

Мінімальний набір предметів гардеробу для дітей від 6 до 18 років
(на одну особу)

Найменування товару	Кількість, штук	Термін служби, років
Верхній зимовий одяг:		
пальто або шуба із штучного хутра	1	3
Верхній демісезонний одяг:		
куртка із плащової (змішаної) або синтетичної тканини	1	3
Сукня для дівчаток	1	2
Блузка	1	3
Спідниця	1	4
Сорочки для хлопчиків із бавовняної та змішаної тканини	3	3
Шкільна форма	1	1,5
Брюки для хлопчиків із джинсової тканини	1	2
Джемпер, светр	1	3
Спортивний костюм	1	2
Натільна білизна:		
труси	5	2
футболка	5	2
купальник (плавки)	1	5
Панчішно-шкарпеткові вироби:		
шкарпетки	3	2
колготки	3	2
рейтузи	1	3
Головні убори:		
шапка, шарф із вовняної, напіввовняної та синтетичної пряжі (комплект)	1	3
Галантерейні вироби:		
рукавиці з вовняної, напіввовняної та синтетичної пряжі	1	3
Взуття:		
зимове:		
чоботи утеплені	1	2
осінньо-весняне:		
черевики, напівчеревики	1	2
літнє та спортивне:		
кросове	1	2
туфлі	1	2
домашнє	1	2
гумове	1	2
Шкільне письмове приладдя:		
сумка (рюкзак) учнівський	1	2
зошит (у перерахунку на 12 листків)	50	1
авторучка	10	1
підручник	2	1